

Kroniek

- september 2008
- jaargang 17 - nummer 3
- losse nummers € 4,50

Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

150 Jaar Oranjedorp

De bijker of imker

De kerktoren van Emmen als richtpunt

Gerrit Jan Wilms 1887-1979

Uitwaaiieren langs het diep

<i>Piet Naber</i>	Redactioneel	1
Artikelen		
<i>Piet Naber</i>	150 Jaar Oranjedorp	2
<i>Tonko Engelsman</i>	De kerktoren van Emmen als richtpunt	17
Rubrieken		
<i>Marcel Bulte</i>	<i>Oude beroepen</i>	
	De bijker of imker	9
<i>Wim Visscher</i>	<i>Zuidoost-Drentse biografiën</i>	
	Gerrit Jan Wilms 1887-1979. 'Een bekend figuur in Drenthe'	24
<i>Wim Visscher</i>	<i>Historische sporen in het landschap</i>	
	Uitwaaiëren langs het diep	26
<i>Sis Hoek-Beugeling</i>	<i>Collectie Brands</i>	
	Gebruiksvoorwerpen	31
<i>Bestuur</i>	<i>Van de bestuurstafel</i>	
	<i>Activiteiten</i>	32
	<i>Bestuursmededelingen</i>	33

P. Albers, Sterrenkamp 12, 7811 HB Emmen, 0591-610836
 M.A. Bulte, Agaardreef 30, 7827 AE Emmen, 0591-630030
 P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942
 M. Nicolai, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188
 W. Visscher, Zijtak O.Z. 7, 7833 AL Nieuw-Amsterdam, 0591-551741
Gelieve eventuele kopij te zenden aan:
 p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen:
 p.a.naber@home.nl

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?

Het lidmaatschap bedraagt € 15,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra.
 Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post
 of per e-mail op bij: A.F. Dekker, secretaris, Laan van de Marel 501,
 7823 BM Emmen, a.f.dekker@home.nl.

Redactioneel

Mevr. Bep Westen wees ons erop dat in de vorige *Kroniek* de foto op pagina 5 van de reünie ter gelegenheid van de steenzetting bij het Jodenhol in het Valtherbos afgedrukt moet zijn in spiegelbeeld, omdat anders de volgorde van de namen die eronder vermeld staan niet klopt.

Na dit even rechtgezet te hebben vertellen we u wat u deze keer in de *Kroniek* kunt verwachten.

Het eerste artikel, geschreven door ondergetekende, is gewijd aan het ontstaan van Oranjedorp. Daar wordt dit jaar het 150-jarig bestaan gevierd. Als u het artikel leest, zal die viering inmiddels achter de rug zijn, want die stond gepland in het laatste weekend van augustus. Over het beginjaar van Oranjedorp bestaat onduidelijkheid, want de bronnen zijn daarin niet eensgezind. Feit is, dat in 1983 het 125-jarig bestaan is gevierd en doorrekenend moet het feest van 150 jaar dus nu zijn. Het artikel is grotendeels gebaseerd op het boekje *Oranjedorp 1858-1983* van Jannes Wolthuis, een toenmalige inwoner van Oranjedorp.

In de rubriek 'Oude beroepen' schrijft Marcel Bulte deze keer over de bijker of de imker, ook wel bekend als bijenhouder. Op het platteland in Drenthe had vroeger vrijwel iedereen wel enkele bijenkorven. In het veengebied van Zuidoost-Drenthe stonden in 1905 naar schatting zo'n 5000 korven. Tegenwoordig zijn er nog maar heel weinig bijenhouders.

Tonko Engelsman heeft een artikel geschreven over sporen in de naaste omgeving van het dorp Emmen, die gericht zijn op de kerktoren van Emmen. Sporen die vooral op kaarten duidelijk zichtbaar zijn, maar die veel Emmenaren nog niet eerder zijn opgevallen.

In zijn rubriek 'Zuidoost-Drentse biografieën' bespreekt Wim Visscher de Schoonebeker Gerrit Jan Wilms, de vroegere eigenaar van de Wilmsboo. Deze landbouwer vervulde een groot aantal bestuurslidmaatschappen en werd op jonge leeftijd al lid van de gemeenteraad van Schoonebeek.

In het kader van historische sporen in het landschap, eveneens van Wim Visscher een heel gedetailleerd artikel over de waaivormige perceelsindeling bij (Nieuw-) Schoonebeek en hoe die tot stand is gekomen. Dit artikel sluit aan bij het extra Schoonebeeknummer van de *Kroniek* van drie maanden geleden.

En tot slot de rubriek 'Gebruiksvoorwerpen' uit de collectie van Jans Brands. Er zijn geen oplossingen binnengekomen, maar misschien is er deze keer een aantal lezers die een vermoeden hebben wat die houten kubus van deze *Kroniek* is. Laat het ons weten.

Verder weer veel leesplezier gewenst.

150 Jaar Oranjedorp

Dit jaar viert Oranjedorp haar 150-jarig bestaan. Een reden om een artikel te schrijven over het ontstaan van deze veenkolonie. Vijfentwintig jaar geleden, toen er ook feest werd gevierd, is door één van de bewoners, Jannes Wolthuis, een boekje geschreven over de historie van Oranjedorp. Dit boekje is als basis gebruikt voor het volgende artikel, aangevuld met gegevens uit andere bronnen. Ook wil ik Pieter Dassen uit Emmen, Wolter Tabak uit Oranjedorp en verder Wim Visscher en Jans Brands bedanken voor correcties en aanvullingen.

Om de veengebieden ten westen van Odoorn (Odoornerveen) en van Zuidoost-Drenthe te ontsluiten was men in 1853 begonnen met het graven van het Oranjekanaal. Met het bereiken van Zuidbarge kwam in 1858 het kanaal gereed. Het idee om een kanaal te graven vanuit de Drentsche Hoofdvaart was van Jasper Klijn, geboren in Hardinxveld. Om het project te financieren was in Dordrecht de Drentse Veen- en Midden-Kanaal-Maatschappij opgericht

(DVMKM), ook wel Oranjekanaal Maatschappij genoemd. De graafwerkzaamheden waren in het begin voorspoedig verlopen, maar aan het eind ontstond vertraging, omdat bleek dat er meer grond verzet moest worden, dan verwacht was. Er was namelijk geen rekening gehouden met de grote hoogteverschillen tussen de ondergrond van het veengebied ten zuidoosten van Emmen en de daarvoor gelegen gebieden in het kanaaltraject. Om dure graafwerkzaamheden te voorkomen

*Verbindings-
wijk met de
Wijksluis,
brug en
gemaal.
Archief Sis
Hoek-
Beugeling.*

Het Oranjekanaal omstreeks 1875 aangelegd tot in het Oosterveen. De venen van de DVMKM zijn grijs. Uit: G.A.Coert, Stromen en schutten, vaarten en voordoen.

was Hendrik Kuik uit Dedemsvaart hier de kalkbrander en waarschijnlijk was de aannemer en vervener Zwiers uit Dedemsvaart toen de eigenaar. Zwiers was ook de aannemer die in die jaren de Bladderswijk groef. Na 1863 werd er niets meer van de kalkoven vernomen en is ze waarschijnlijk afgebroken.

Evenwijdig aan de Bladderswijk werd de Oostervijk gegraven. Voor dit doel was het Oranjekanaal al in oostelijke richting 200 meter verlengd. Dit stukje werd de Verbindingswijk genoemd. Later zou hier nog een sluis in gebouwd worden. Oorspronkelijk zou er ook een kanaal naar het Smeulveen gegraven worden. Daarvoor was aan de DVMKM een strook grond afgestaan van 20 meter breed voor het graven van een kanaal met daarnaast een weg vanaf Oranjedorp naar het Smeulveen. Als vergoeding voor dit te graven kanaal kreeg de Maatschappij een strook grond (Vastenow) van bijna 225 hectare ten noorden van de kanaalstrook. Omdat het kanaal (wijk 21) door een hoge zandrug moest en het graven te kostbaar zou worden werd het slechts ten dele gegraven tot aan het begin van de zandrug van Vastenow. Zou het kanaal verder gegraven zijn dan was de kans groot geweest dat het geen

water toegevoerd zou krijgen vanuit het Smeulveen en voor scheepvaart totaal ongeschikt zou zijn. Die problemen bleken al nadat in 1856 vergunning tot vervening was verleend om turf uit het Oosterveen af te voeren. Door watertekort in de zomer was dit kanaalgedeelte (vanaf sluis 4) onbevaarbaar. Er waren zelfs plannen om de turf dan maar met paard en wagen naar her diepere kanaalgedeelte te vervoeren waar het op schepen kon worden overgeladen. Maar dit plan had geen kans van slagen door de hogere transportkosten. In 1873 werd het probleem opgelost door de bouw van een stoomgemaal bij sluis 4 te Westenesch.

Het bovengenoemde Vastenow zelf ontwikkelde zich verder tot een wegkolonie, waarop woningen werden gebouwd voor arbeiders en kleine boeren.

Het dorp Oranjedorp is ontstaan uit het hiervoor genoemde Oosterveen (het Kleine Blok) en uit het oostelijk deel van het veenblok Westerveen dat lag tussen de Bladderswijk en de Boerwijk op de grens met Erica. Het Westerveen was op 28 mei 1861 gescheiden van de marke van Noord- en Zuidbarge.

Het Oranjekanaal vanaf de verbindingswijk met rechts café Drenthen. Archief Sis Hoek-Beugeling.

Beide gedeelten werden door de landmeter G.W. Soutendijk te Assen verkaveld. Van het blok Oosterveen werd het gedeelte ten oosten van de Oosterwijk verdeeld in tweemaal 21 kavels die ongeveer 100 meter breed en ongeveer 1.000 meter lang waren en het gedeelte tussen de Oosterwijk en de Bladderswijk in twee kavels die gescheiden werden door de Breedeweg (later de Oosterveenscheweg).

Het Westerveense deel (tussen Bladderswijk en Erica) werd verdeeld in kavels van verschillende grootte.

Alle kavels, op twee na, waren eigendom van de DVMKM. Eén kavel was van Jan Wielens, in 1862 de enige bewoner van het Oosterveen. Die kavel was al gedeeltelijk ontgonnen. Verder was een kavel eigendom van mr. C. Hidding.

Op het moment dat Soutendijk deze verkaveling deed in 1862 was de Bladderswijk nog lang niet voltooid, had de Oosterwijk nog maar een lengte van 400 meter en was de Boerwijk slechts geprojecteerd en nog niet gegraven.

Het gevolg van de hoogteverschillen in de ondergrond was wel dat het grote veengebied van het Smeulveen niet op de oorspronkelijk bedachte manier te exploiteren was. Daarom werd in 1874 het Smeulveen (of het Grote Blok) verkocht aan de industrieel W.A. Scholten voor f 217.940,00. Toen bleek dat er geen verbinding vanuit Oranjedorp met het gebied van het Smeulveen kon worden gemaakt, werd uitgekeken naar een andere oplossing om dit complex te ontginnen. Er waren intussen plannen van de Drentsche Kanaal Maatschappij om de Hoogeveense Vaart te verlengen en zo de Bargervenen te bereiken. In die plannen werd meer vertrouwen gesteld.

In 1875 werd een nieuw contract gesloten tussen de markegenoten van Noord- en Zuidbarge en de DVMKM. De Maatschappij werd daarin ontslagen van haar verplichting om een kanaal naar het Smeulveen te graven. In plaats daarvan kwam een verplichting om een verbinding tot stand te brengen met de Hoogeveense Vaart. Bij Koninklijk Besluit van 12 juni 1880 werd toegestaan om de Hoogeveense Vaart te verlengen en het Oranjekanaal daarop te laten aansluiten door de Bladderswijk door te trekken en te verbreden. Er moesten twee sluizen worden gebouwd: de

eerste in de reeds genoemde Verbindingswijk (de Wijksluis) en de tweede op het punt waar de Bladderswijk en de Hoogeveense Vaart elkaar zouden treffen. Deze laatste sluis, de Oranjesluis, kwam in 1889 gereed en werd op 15 augustus 1894, toen de Verlengde Hoogeveense Vaart werd opgeleverd, officieel in gebruik genomen. Vanaf dat moment kon het totale veengebied van Oranjedorp ontgonnen worden.

De DVMKM verkocht het Oosterveen eerst aan kapitaalkrachtige verveners zoals de familie Homan uit Smilde, de Veencompagnie van Zijlstra uit Langweer, de Wormerveersche Veencompagnie van de familie Laan en de verveners Krikke en Visscher uit Dedemsvaart. In de jaren erna werden de veenpercelen doorverkocht aan andere verveners. Ook het gedeelte tussen Bladderswijk en de Boerwijk werd door de eigenaren verkocht aan verveners. Bekende namen onder hen in het gebied van Oranjedorp waren: A. Dassen uit Smilde, A. en W. Frieling uit Den Oever, W. Groothuis uit Oranjedorp, Heldring uit Klazienaveen, Hogenbrugge uit Smilde, Lufting uit Klazienaveen, Meiering uit Westensch, Van der Tuuk uit Groningen, Veldkamp uit Erica, Van der Sluis uit Erica, Sikken uit Zuidbarge en Harders uit Den Haag.

Steeds meer veenarbeiders, ook afkomstig uit oudere veenkoloniën, trokken naar Oranjedorp. Omdat ze vanuit verschillende richtingen kwamen, ontstond een gemengde bevolking bestaande uit Drenten, Groningers en Friezen. Hun woonomstandigheden waren niet zo best. Tot in het begin van de jaren twintig stonden aan de Achterweg en de Lokaalweg (deze liep van wijk 21 richting Den Oever, op de plek waar nu de autoweg naar Klazienaveen ligt) op het bovenveen nog een tiental zeer primitieve huisjes. Deze keten stonden ook langs de Jagersweg (deze liep haaks op de Bladderswijk ter hoogte van de Oranjesluis richting Klazienaveen) en bij de Bladderswijk op het bovenveen in de buurt van de Oranjesluis tegenover de Jagerweg. Later kwamen aan de Oosterwijk en Bladderswijk betere woningen, wel gebouwd van steen, maar heel eenvoudig met niet meer dan een woonkamer met bedsteden en een stal. Jannes Wolthuis noemt in zijn boekje *Oranjedorp 1858-1983* de

*Bladderswijk 1903, Oranjesluis met stoomgemaal.
Archief Sis Hoek-Beugeling.*

volgende namen van bewoners ervan: Aan de Oosterwijk: A. Vrieling, B. Hoogeveen, Job Smit, Bart Koens, Harm Soer, Harm Boers. J.W.L. Stulen en L. Mulder. En aan de Bladderswijk o.a. Otto Akkerman, Brucht Kievit, de families Mink, Smit, De Kleine, Soer, Kappe, S. de Graaf, Jagt, Witting, Feijen, Koens, Kloeze, en Hekhuis en aan het begin van de Boerwijk: de gezinnen Brakel, G. Klaassens, Veldman, Drent en De Kleine.

Tot 1920 speelde Oranjedorp een belangrijke rol als turfleverancier. Die turf ging het meest naar Amsterdam. Daarbij wisselden de veenpercelen geregeld van eigenaar. Toen de mechanisatie zijn intrede deed door middel van persturfmachines met locomobiel ging die persturf voor een groot deel naar de Puritfabriek in Klazienaveen.

Geleidelijk aan kwamen de landbouwbedrijven, eerst in het noordelijk deel van Oranjedorp, waar

de vervening was begonnen. Onder hen waren verschillende verveners die er ook woonden en tijdens de vervening een café en winkel hadden. Ze werden nu landbouwer. Eén van hen was Drenthen. Hij had een grote boerderij aan het Oranjekanaal bij het begin van de Bladderswijk. Later werd deze boerderij gesloopt, herbouwd en werd een café met winkel, stalhouderij en een verhuurbedrijf van pramen. Dit café is in de dertiger jaren afgebrand en ongeveer op die plek is de Bargersluis gebouwd. De Wijksluis in het Verbindingskanaal werd toen overbodig en werd afgebroken.

De vervener W. Groothuis, afkomstig uit Appingedam, woonde sinds 1878 tegenover café Drenthen. Hij opende in 1886 een bakkerij met winkel en begon in 1910 een landbouwbedrijf. De vervener Willem Frieling vestigde zich met zijn gezin aan de Verbindingswijk N.Z., maar verhuisde omstreeks 1895 naar de overkant waar hij een winkel begon. Zijn broer Albert ging in het oude huis wonen en bouwde er een houtstek naast.

Een aantal verveners verkochten de ondergrond of gingen de dalgrond verpachten. Met het vorderen van de ontginning vestigden zich steeds meer landbouwers, met name aan de Oosterwijk. In volgorde woonden hier: Plaats 6: 1907 E. Strating; plaats 7: Hebels, later Rijkens; plaats 8: Te Velde, later Kievit; plaats 9: Broekman, later G. Timmer en daarna J. Koopman; plaats 11: gebroeders Bults; plaats 14: Drent, later Spreen; plaats 15: F. Kuper; plaats 16: W. de Boer; plaats 20: R. Pepping; plaats 21: H. Bults (pas omstreeks 1936); plaats 22: B.H. de Vroome; plaats 23: G. Bults; op plaats 24 kwam de school; plaats 25: J. Oosterveld (1912), later B. Koopman; plaats 29: G. Kuper, later G. Habing. De meest zuidelijke plaatsen aan de Oosterwijk (32 t/m 41) werden in 1942, toen ze nog niet ontgonnen waren, als één blok veen door de DVMKM verkocht aan de firma Ten Cate te Almelo. Deze

*Oranjedorp omstreeks 1900 bij dalplaats 21.
Archief Sis Hoek-Beugeling.*

*Smederij van Velzing aan de Bladderswijk.
Archief Sis Hoek-Beugeling.*

firma liet de turf machinaal graven. In dit deel kwamen geen boerderijen.

In 1907 vestigde de landbouwer D. Drent zich aan het Oranjekanaal.

Ook in het Westerveense deel van Oranjedorp kwamen na de veenaafgraving en ontginning landbouwbedrijven.

Aan de Bladderswijk kwamen, achtereenvolgens van noord naar zuid, de volgende landbouwers te wonen: G. Bults ($\pm$ 1900, later J. Kersten), H. Wolthuis in 1913, J. Frieling in 1909, G. Timmer in 1927, P. Dassen in 1934, de boerderij van Veldkamp te Erica met als bedrijfsleiders o.a. Vos en Wesseling, en tenslotte P. Heldring (later L. Oosterveld en H. Hoving).

Niet alleen arbeiders en boeren vestigden zich, maar er kwamen ook winkels en bedrijfjes. Zo begon Gerrit Deen een bakkerij aan de Verbindingswijk, maar hij bouwde omstreeks 1922 tegelijk met smid Velzing een nieuw pand aan het begin van de Bladderswijk. Van genoemde familie Velzing waren drie generaties smid in Oranjedorp. Naast café Drenthen stond de houtstek van Willem Frieling, de dorpsstimmerman. De bevoorrading van kruidenier, bakker, smid, timmerman en caféhouder gebeurde in de jaren 1900 tot 1930 per snikke. Beurtschipper Boekhoud onderhield van 1919 tot 1933 een wekelijkse dienst tussen Assen en Klazienaveen.

Begin 1900 werden door de maatschappij twee draaibruggen gebouwd, één over de Verbindingswijk waar de Bladderswijk uitkomt in het Oranjekanaal en één over de Oosterwijk bij café Dassen (later café Drenth) aan de Oosterveensestraat. Beide bruggen werden later opgeheven en er kwamen dammen voor in de plaats. In de twintiger jaren werden twee vonders in de Bladderswijk vervangen door draaibruggen. De eerste kwam tegenover de Oosterveensestraat en is er nog steeds. De tweede kwam vlak bij de kruising met het Oranjekanaal, maar werd met de aanleg

Oranjedorp, hoek Bladderswijk/Oranjekanaal, woning Groothuis. Archief Sis Hoek-Beugeling.

van het Bargermeerkanaal in 1953 verwijderd. Aan de verbindingswijk woonde ook veldwachter Meier. Aan het eind van de jaren twintig werd zijn taak overgenomen door marechaussees te paard vanuit Klazienaveen.

Na het graven van de turf kwamen er zandwegen langs de kanalen en wijken. Die wegen waren vooral in de winter slecht begaanbaar. Pas vanaf 1920 kwam hier verbetering in door de aanleg van een verharde weg van Zuidbarge over Oranjedorp naar Nieuw-Dordrecht.

Door de groei van Oranjedorp werden er verscheidene pogingen vanuit de bevolking gedaan om een eigen school te krijgen. Dat gebeurde bijvoorbeeld in 1894 (toen was 45% van de leerlingen die de school in Zuidbarge bezochten afkomstig uit Oranjedorp), maar het verzoek werd afgewezen. Een volgend verzoek was in 1903 (er waren toen 180 schoolgaande kinderen in Oranjedorp), maar ook dit werd afgewezen.

*Bladderswijk, gezien vanaf het Bargermeerkanaal, rechts het Oranjekanaal
Archief Sis Hoek-Beugeling.*

Er moest gewacht worden tot 19 januari 1914 toen de nieuwe openbare lagere school in Oranjedorp geopend werd. De school kwam te staan op twee kilometer ten zuiden van dalplaats 1, tussen de Oosterwijk en de Bladderswijk en werd samen met een hoofdenwoning en turfschuur door de aannemer Marten van Buiten gebouwd voor f 17.550,00. Er waren drie lokalen en de school startte met 116 leerlingen. Hoofd der school was meester Teake Halma en dit bleef hij ruim 32 jaar. Binnen het dorpsleven vervulde hij nog veel meer functies, een reden om de school bij het 50-jarig bestaan de naam meester Halmaschool te geven. In de *Kroniek* van maart 2008 heeft Pieter Albers een artikel gewijd aan deze schoolmeester. Andere leerkrachten in de begintijd waren juffrouw Swart, meester Berends en meester Datema.

In het boekje dat Jannes Wolthuis schreef bij het 125-jarig bestaan van Oranjedorp vraagt hij zich aan het eind af wat de toekomst zal brengen: Zal Oranjedorp een agrarisch dorp blijven of komt er industrie? Hij neigt dan al naar het laatste, want de gemeente Emmen besloot korte tijd later tot

de bouw van de gasontzwavelingsfabriek. Nu, 25 jaar later, is dat beeld steeds duidelijker geworden. Landbouwers zijn er nauwelijks meer. In Oranjedorp wonen er nog twee: de gebroeders Kersten. En wie nu naar Oranjedorp rijdt, ziet dat de industrie en de bedrijven vanuit Bargermeer en vanuit Klazienaveen bijna de gehele oostelijke kant van het dorp omsluiten.

Geraadpleegde literatuur en informatie:

- Frieling, W., Wij gingen er naar school, 1985
- Visscher, W., Rond de Runde, 1997.
- Wolthuis, J., Oranjedorp 1858-1983, 1983.
- S. Hoek-Beugeling e.a., 't Verhaal van het Oranjekanaal, Beilen 2006.
- Artikelen van Wim Visscher betreffende het Oranjekanaal, kanaalgravers en de historie van de Zuidoost-Drentse industrie, *Kroniek* mei, augustus en september 2006.
- Website van Historisch Emmen, beheerd door Johan Withaar.

De bijker of imker¹

Vroeger hield praktisch iedereen op het Drentse platteland bijen of had een buurman die korven of kasten met bijen had staan. In 1905 schatte men het aantal korven met bijen in de Weerdinger-, Emmer- en Bargervenen op ongeveer 5.000 en het was heel vanzelfsprekend dat velen de resultaten van het winnen van de honing op de voet volgden.²

Honing was in die tijd een belangrijk volksvoedsel en men won deze met name vanwege de zoetigheid, want suiker uit suikerbieten kwam toen nog nauwelijks voor. Tegenwoordig zijn er niet veel imkers of bijkers meer.³ Ook de meeste bijenverenigingen zijn tegenwoordig verdwenen. Soms ziet men hier en daar aan de kant van de weg nog bordjes met 'Honing te koop' staan en worden voorbijgangers attent gemaakt op potjes onvervalste heide-, boekweit- of koolzaadhoning. Het is nog een van de weinige dingen die de herinnering levend houdend aan een tijd, dat korven met bijen een alledaags verschijnsel waren. Tiemen Gossen was in de jaren dertig van de vorige eeuw een van de bekendste imkers in het dorp Emmen. Vrijwel iedere bijenliefhebber in Zuidoost-Drenthe kende hem. In 1935 was hij de oudste bijenhouder. Vanaf zijn jeugd had 'het gevleugelde bijenvolk' al een grote aantrekkingskracht op hem gehad. Als kleine jongen kon men hem regelmatig bij de bijenstal van zijn buurman Middelveld vinden. Toen Tiemen in 1885 zeventien jaar

oud was kocht hij van zijn eerste gespaarde centen een eigen korf en begon officieus zijn loopbaan als bijker. In de *Emmer Couranten* van 22 en 29 maart 1935 vertelt hij hoe zorgvuldig een echte imker te werk ging. *'Je moet zoveel kennis van dit tere insectenleven hebben dat je 't behoorlijk kunt verzorgen en op peil houden zonder recepten van die en van die. En dat lukte 'Jan, Piet en Klaas' lang niet altijd, hetgeen en voor de bijen en voor den bijenhouder menigmaal slechte gevolgen had.'* Op 22-jarige leeftijd hield hij er al 36 volken op na, een aantal dat hij later had uitgebreid tot 70.

Roelof Ziel uit Sleen was ongeveer honderd jaar geleden een andere bekende imker uit Zuidoost-Drenthe. Hij was in 1915 nog steeds trots op het feit dat hij in staat was om bijen te verzorgen en vertelde tegen een ieder die het maar horen wilde dat hij al meer dan zeventig jaar in het vak zat.⁴ Jan Eising, ook wel 'Jan Iem' genoemd, moet in zijn tijd achter het dorp Meppen 170 korven hebben verzorgd. Hij had het net als Tiemen Gossen over de zorg voor de bijen en wat een imker er niet allemaal voor over moest hebben. Over de vele nachtelijke ritten heen en weer naar de korven om ze thuis van hun honing te kunnen ontdoen en dat tot soms twee keer per nacht.⁵ Hoeveel het gemiddelde aantal korven in de gemeente Emmen per imker vroeger is geweest, is niet bekend. Gemiddeld bezaten de imkers honderd korven per bijenstal. Vast staat wel dat

Vanuit heel Nederland brachten imkers hun bijenkorven naar de Drentse heide. Op deze afbeelding is een vrachtauto van de firma A. Tabernal uit Santpoort ingeschakeld om de korven van een Santpoorts imkerbedrijf te vervoeren (uit: De Prins, 29 augustus 1931).

Het plaatsen van de korven op of in de buurt van een bloeiend heideveld (uit: De Prins, 29 augustus 1931).

het aantal officieel geregistreerde bijenhouders begin jaren dertig 32 bedroeg. Hun namen en woonplaatsen waren: F. Beekhuis, G. Hutting en W. Meijer in Emmer-Compasuum; G.H. Rolink en D. Jagt te Erica; J. Salomons, F. Siersema, T. Gossen, B.H. Sühlmán en G.H. Veen te Emmen; Arend Bults te Nieuw-Dordrecht; W. de Boer, A. Smook en J. Tepper te Nieuw-Weerdinge; Arend Benjamins, J.H. Boerland, Hendrik Jacobs, J.H. Loohuis, J.B. Lubbers, J.B. Valke en W. Wehkamp te Zwartemeer; H.G. Bults en J.A. Weuring te Westenesch, H.H. Jansen te Barger-Oosterveld; D. van de Meer, B.H. Mensen en J.L. van Ommen te Barger-Oosterveen; H. Rozema en A. Scholtmeijer te Klazienaveen; Wed. A. Steenge te Noord-Barge; B.R. Seulman te Munsterseveld en W. Zomer te Amsterdamseveld.⁶

Soms zware korven

De bekende attributen van de bijker of imker waren een pak met handschoenen, een kap en een pijp om zich te beschermen tegen bijensteken. Dergelijke dingen gebruikte Jans Ensing ook wanneer hij bezig was met zijn bijenvolken. Hij vertelde in 1970 dat een van de meest onsympathieke werkzaamheden van de bijenhouder was het met zwavel bedwelmen van bijen, wanneer men ze niet meer wilde laten overwinteren. Dat was volgens hem voor iedere imker een trieste zaak, vandaar dat hij het toejuichte dat de korven door houten kasten waren vervangen, zodat deze wrede methode tot het verleden was gaan behoren.⁷

Bijenstallen van 100 of meer korven waren vroeger op het Drentse platteland geen abnormaal verschijnsel. Hoe meer korven, hoe meer tijd er in ging zitten. Wanneer er sprake was van een goed honingjaar - dat had hoofdzakelijk met het weer te maken - kon het soms gebeuren dat een korf honderd pond honing bevatte. Gossen vertelde dat zijn zwaarste korf ooit een gewicht van 83 pond had, doch dat hij al tevreden was met een gemiddelde zwaarte van 40 à 50 pond. De plaatselijke bijkers wisten van elkaar wanneer er goede resultaten waren behaald. Zo was er in

Het gereedmaken van de korven om op een heideveld of in de onmiddellijke nabijheid daarvan te worden geplaatst (uit: De Prins, 29 augustus 1931).

september 1914 in Odoorn een bijker die korven had met een gewicht van meer dan 80 pond.⁸ In 1905 was dat het geval in Weerdinge toen verscheidene imkers korven hadden gewogen van over de 80 pond.⁹

Meestal begon het 'bijenseizoen' in de maand mei, wanneer de bijen gingen zwermen. Voor de imker was het zaak de zwermen zo spoedig mogelijk te lokaliseren, binnen te halen en in lege korven te doen. Lang niet altijd waren de zwermen gemakkelijk te vangen. Soms kwamen ze terecht in toppen van bomen, onder de daken van huizen of ergens langs de weg in een heg. Imkers met veel ervaring wisten precies hoe ze ermee om moest gaan en hoe ze de bijen in de nieuwe korf thuis konden laten voelen. Voor de verzorging van de bijenstand daarna, de groei van bijenkoninginnen, het vullen van de korven en het gebruik van opstanden wordt verwezen naar de uitgebreide literatuur die over dit onderwerp bestaat.

Iedere bijker of imker keek uit naar het moment dat de korven of kasten naar de plekken konden worden gebracht waar de honing te halen was. Ongeveer honderd jaar geleden gingen de eerste ritten vanuit Zuidoost-Drenthe naar het Groningse poldergebied, waar de koolzaadvelden in bloei stonden. Dan verzamelden de bijenwagens met daarop lange ladders zich bij Hotel Wielens in Emmen en zette men daarop de korven om ze vervolgens naar de Groningse klei te kunnen transporteren. Het transport van de korven op bijenwagens was altijd een spectaculair gezicht. Een ooggetuige, die in 1906 in Roswinkel de lange bijenwagens over de straatweg had zien rijden, wist te vertellen dat deze uit de Emmeren Roswinkelerven kwamen en wist bijna

zeker dat de opbrengst van vooral heidehoning in dat jaar vrij goed was geweest.

Op het Groningse platteland hadden veel bijkers uit de gemeente Emmen toen voor een periode van veertien dagen een standplaats gehuurd in het Groningse Woldendorp. Ofschoon de plek ver weg was, was het toch een gewoonte om tussentijds lopend een bezoek aan de korven te brengen om te controleren of alles wel goed ging. 'Gebeurde het, dat men er een paar dagen overbleef, dan betaalde men 40 centen kostgeld bij een of andere arbeider, want de 'dikke Groninger boeren' namen de Drentse bijkers niet in huis, dat was beneden hun stand. Op een van die kleireizen was het, dat de Emmer bijkers te Veendam, voor het eerst elektrisch licht zagen.' werd er toen in de krant geschreven.¹⁰ Toen later de Wieringermeer was drooggevalen en al gauw bleek dat het nieuwe land rijk aan stikstof was, betekende dat de uitgestrekte koolzaadvelden op die plaats veel

Twee typen van bijenkorven, gemaakt volgens een oude beproefde methode (uit: Katholieke Illustratie, 13 september 1919).

*De bijenstand van L. Habing te Schoonoord (Drenthe)
(uit: weekblad De Prins, 4 december 1909).*

stuifmeel bevatten, zodat men er veel voor over had om voor een goede honingopbrengst een verre reis te ondernemen.

Zodra de koolzaadvelden op hun retour waren, haalde men de korven of kasten op, haalden de honing(raten) eruit en bracht men de leeggehaalde korven of kasten naar de afgegraven veengronden waar intussen de boekweit in bloei stond. Daar herhaalde het proces zich. Na de boekweit volgde de gang naar de heidevelden om aan de vraag naar heidehoning te kunnen voldoen.¹¹ Thuisgekomen gingen sommige bijkers

aan de slag om de honing uit de raten te krijgen en in potten te doen. De meesten van hen maakten daarbij gebruik van een honingpers. De raten met honing werden in doeken gedaan en in de pers gestopt. Door de schroef steeds vaster aan te draaien kwam de honing door het doek naar buiten en kon daar worden opgevangen. De honing uit de raten in kasten werd eruit geslingerd door deze raten snel rond te draaien.

Andere bijkers zetten de korven in lange rijen bij elkaar in afwachting van opkopers die de korven compleet met inhoud zouden opkopen.

Het bijkersmateriaal

Iedere bijker moest korven kunnen vlechten.¹² Om een goede korf te kunnen maken moest hij over goed gereedschap beschikken en voldoende materiaal om de korven te kunnen maken. Roggestro of buntgras, ook wel bente genoemd, een hoorn van een koe, een houten splijtwerktuig en stengels van bramen waren het basismateriaal. Met behulp van een metalen vlechtring wist een behendige bijker een korf te vlechten. De koe-hoorn was uitermate geschikt om braamstengels van hun stekels te ontdoen. Daartoe werd eerst in de punt een gat geslagen, waarna de stengels door de hoorn konden worden getrokken. De stekels bleven dan in hoorn achter. Het gebruik van de taaie braamstengels als bindmateriaal was, voordat men later gebruik maakte van Indisch rotan en wilgentenen uit Roswinkel, algemeen aanvaard. De *Emmer Courant* schreef over het maken van de korf: '[...] dan wordt de bast van de stengel gespleten en een puntig stuk hout in de vorm van een potlood en spits toelappend in drie vlakken in de stengel gestoken waardoor deze zich in drieën wordt gesplitst, waarna met een mes het merg wordt verwijderd. De braamstengel wordt nu, als een veren pen in vroeger dagen wat bijgeslepen en daarna wordt wat mooi roggestro uitgezocht. Het stro wordt van de aren ontdaan, opdat de muizen weinig aan de korf van hun gading vinden en daarenboven de uitstekende aren het fraai afwerken zouden belet-

*Een beschermkap met pijp ter bescherming van het hoofd tegen bijensteken
(uit: Buiten, 7 juli 1934).*

Het vervaardigen van bijenkorven is al een oud ambacht en een doorlopende bezigheid voor veel imkers. In de 20ste eeuw werden de meeste korven opgebouwd uit ringen van roggestro, nadat het met de vlegel was gedorst, omstrengeld met Spaans riet of gespleten braamstruiktakken en ontdaan van doornen en van merg. Voor het vangen van een zwerm worden 'kiepsen' gemaakt en 'marktkorven' om de bijen te verkopen (uit: De Spiegel, 16 oktober 1965, publicatie Grolsche Bierbrouwerij N.V., fotograaf Paul Huf).

*ten. Een vlechtring heeft de vorm van een melkbeker, waaruit de bodem is geslagen. In de vlechtring worden, naar de dikte van de korfwand, die men begeert, de stroringen gevlochten, waaruit de korf is samengesteld. Zo maakt men niet alleen de bijenkorven, maar ook de zwermkorfjes en de honingkorven.*¹³

Geduldwerk was ook het vlechten van de kappen met koperdraad. Tegenwoordig bestaan de kappen veelal uit plastic. Hoewel iedere imker een of meer kappen in zijn uitrusting had, zijn er in het verleden toch heel veel geweest die er haast nooit gebruik van maakten.

Tijdens het 'bijenseizoen' konden de bijenhouders op verscheidene adressen hun materiaal kopen. Regelmatig kon men in de dag- en weekbladen advertenties van bijenhouders of honinghandelaars tegenkomen, zoals:

Heeren bijenhouders!

Heden ontvangen Spaanschriet

*A. Frieling, Oranjedorp.*¹⁴

Te Koop

Mooi Bijenkorfriet, tevens alle soorten Manden, Dektwijgen en Bandgarden

*B. Snoeijer, Sallandschestraat, Coevorden.*¹⁵

HEEREN BIJENHOUDERS

*Je Adres voor Melisbrooden en voerhoning is H. Troost, Emmen.*¹⁶

VOERHONING

Verkrijgbaar bij Israël Jakobs Hzn., Emmen

Wegens mobilisatie te koop 20 beste korven met bijen. Gadingmakenden worden van 25 tot

*en met 28 februari verwacht daar ik dan thuis ben. J.K. Oldenhuizing, molenaar te Dalerveen.*¹⁷

Te Koop

*15 korven met Bijen en een partij voerhoning bij G. Joling te Emmer-Erfseidenveen.*¹⁸

Honingverkoop

*Op vrijdag 29 september a.s. in Hotel B. Kip te Oud-Schoonebeek v.m. 11 uur verkoop bij inschrijving plm 1000 Korven met Honing. De secretaris R. Buter.*¹⁹

Het materiaal was eveneens op de bijenmarkten te krijgen. In 1914 is het gelukt om in navolging van de overbekende landelijke bijenmarkt van het Gelderse Veenendaal in het Drentse Beilen een bijenmarkt te organiseren. Alle bijkers waren het er toen over eens dat die markt 'in een reeds jarenlange gevoelde behoefte voorzag'.²⁰ De gemeente Emmen heeft korte tijd ook een bijenmarkt gehad. Op zaterdag 23 april 1949 opende wethouder A. van Bolhuis na een vrij korte inleiding een kleine bijenmarkt in de plaatselijke eierhal. Nadrukkelijk zei hij erbij dat het hier om een proefmarkt ging. De voorzitter van de groep Emmen van de Nederlandse Vereniging ter bevordering van de Bijenteelt, dr. B.H. Kessens, was lyrisch over dit initiatief en sprak vol lof over de inzet van de vereniging. Voor bijenhouders was de markt in zoverre belangrijk dat

De vaste bouw in ronde korven. Trotse imkers tonen de binnenkant van de korven (uit: De Prins, 2 juli 1915).

ze voortaan dichterbij huis allerlei spullen konden kopen die voor hen van belang waren.²¹

De handel in volle korven of losse honing

Veel honing in Zuidoost-Drenthe is in het verleden onderhands aan plaatselijke opkopers verkocht. Soms waren ook Duitse opkopers van de partij. Ofschoon geld voor de imker niet alleen zaligmakend was, bleek uit het loven en bieden dat het de bijker er toch om te doen was om met de honing wat bij te verdienen. Elk jaar was het maar afwachten of de opbrengst voldoende was om uit de kosten te komen en of er genoeg vraag was naar het goedje. Honing die naar Duitse afnemers ging, was aan invoerrechten onderhevig, wat de honing voor de oosterburen er niet goedkoper op maakte en de prijzen drukten. Voor volle korven, compleet met raten en honing, werd eerst ongeveer zes pond gewicht voor de korf afgetrokken, begrijpelijk omdat in de meeste gevallen de lege korven aan de rechtmatige eigenaren werden geretourneerd. Voor gewonnen honing, al dan niet raat, golden hogere prijzen. In die gevallen dat de koper had bedongen dat het gekochte op een bepaalde plaats moest worden afgeleverd, berekende de verkopende partij de transportkosten door in de verkoopprijs. Voor alle partijen was het gunstig dat de bijkers zich hadden verenigd om als collectief de honing-

opbrengst in één keer bij inschrijving te verkopen. Dat bespaarde veel tijd en extra kosten. Dat gebeurde niet alleen in de dorpen van de gemeente Emmen, maar ook in de omliggende dorpen, waar verenigingen van bijenhouders door de jaren heen het klappen van de zweep hadden leren kennen. Regelmatig gebeurde het de 'gezamenlijke' imkers geen genoeg namen met de hoogte van het bedrag dat door een aantal inschrijvende partijen was geboden. In die gevallen wachtte men rustig op een tweede ronde van inschrijvingen.

Ondanks de hoge invoerrechten die de Duitsers vroeger aan de Nederlandse grens hieven en de klachten van de bijenhouders daarover is er naar verhouding toch altijd veel honing aan de oosterburen verkocht.²² Zo waren de invoerrechten in 1906 opgelopen tot 40 pfennig (= 25 cent omgerekend) op een korf van 15 kilogram of zwaarder. Grote partijen (korven met) honing zijn er toen gekocht door een zekere G. Borgman uit Meppen die eveneens van de bijenhouders te Emmen, Zweeloo, Oosterhesselen en nog andere plaatsen alle levende bijen in een keer had opgekocht.²³

In 1917 leverde de bijenhoudersbond van Schoonebeek de totaal aanwezige honingvoorraad aan de firma Wed. N. ten Brink te Emmen tegen een prijs van 39 1/8 cent per pond.²⁴ In 1913 was het

Een voorbeeld van een imker met zijn 'bijenstal' in Nieuw Schoonebeek (collectie Sis Hoek-Beugeling, begin jaren twintig).

Israël Jacobs Hzn. uit Emmen die alle honing van de bijkersvereniging van Zuidlaren en omstreken kocht.²⁵ In datzelfde jaar verkochten de bijkers uit Weerdinge hun honing aan een Duitser en beloofden deze in Esschenbrugge tegen 23 cent per pond dood gewicht met de korf af te leveren. Voor de Weerdingers was 1913 een goed honingjaar geweest, want vele korven wogen circa 60 pond.²⁶ In Nieuw-Amsterdam hadden in dezelfde periode de bijkers hun voorraad honing verkocht aan een zekere Broock uit Hannover voor 28 cent per pond, dood gewicht met de korf. Ook in hun geval was bedongen dat zes pond voor het gewicht van de korf werd afgetrokken. Verder was er afgesproken dat de korven naar station Laarwald (Duitsland) moest worden gebracht.²⁷ Dezelfde Broock kocht op dat moment ook alle honing van de bijenhouders te Schoonebeek, waarvoor hij gewogen f 28,80 per 100 pond betaalde. Ook hier werd rekening gehouden met een aftrek van 6 pond per korf. Begin september 1905 verkochten de bijenhouders van de gemeente Emmen ongeveer 600 korven voor 15 cent per pond levend gewicht aan Rooseboom te Groningen, onder de voorwaarde 'levering Pruisen en zelf uittrekken'; aan G. Borgman te Meppen werd meer dan 50.000 pond voor 24 ½ cent per pond geleverd onder voorwaarde dat de vracht de week daarna in Duits-

land moest zijn.²⁸

Sommige bijenhouders in het zuidoosten van Drenthe kochten van andere imkers de levende bijen voor 14 à 15 cent per halve kilo buiten de korf en vervoerden de gehele massa naar Pruisen, waar ze 21 cent per halve kilo vingen.²⁹ Begin oktober 1900 was geteld dat in enkele weken meer dan 3000 korven met bijen de grens bij Ter Apel waren gepasseerd met de bedoeling dat ze in Duitsland werden doodgemaakt en uitgebroken. Ging men van een gemiddeld gewicht van 40 kilogram per korf uit dan ging het in dit geval om een gewicht van 12.000 kilo. Voor een halve kilo werd in dit geval 16 cent betaald, zodat men had becijferd dat het hier een bedrag van bijna f 20.000, - betrof.³⁰ In datzelfde jaar verkocht de afdeling Schoonebeek en Omstreken van de Nederlandse Bijkersbond hun jaarlijkse honingvoorraad aan R. Bertram te Osnabrück voor f 31,95 per 50 kilo.³¹ De bijkers van Odoorn verkochten hun 500 korven - nadat ze in het café van J.E. Schutrups op de korven hadden laten inschrijven - de gehele partij aan de firma Weduwe Ten Brink te Emmen voor een bedrag van 77 ¾ cent per kilo. Meiboom uit Emmen en Israël Jacobs Hzn. uit Emmen visten bij de inschrijving achter het net omdat ze voor respectievelijk een halve cent en 2 ¾ cent per kilo minder hadden ingeschreven.³² Aan de handel in korven

tenslotte zat nog een pikant kantje. Niet iedere bijker verstond de kunst van korven maken even goed en het gaf degene die van goed materiaal hield, soms heel wat moeite om de eigen korven in goede staat terug te krijgen.

Noten

- 1 Tiem Gossen, te Emmen geboren op 10 mei 1868, was van beroep spekslager en woonde Emmen 44.
- 2 Emmer Courant, 5 augustus 1905.
- 3 Voor het houden van bijenvolken en het verzamelen van honing worden in het Nederlands taalgebied verschillende uitdrukkingen gebruikt. De meest gangbare is de bijenteler of imker. Een 'imme' is een bijenvolk met korf. Verder kent men het begrip 'immeker', 'inmenhouder' (o.a. in Barneveld), de bijenman, bijenhouder, bijenkweker of bijenteler. In Drenthe gebruikte men dikwijls de naam 'bijker', soms ook 'bijenboer'. Tenslotte komt ook de uitdrukking 'honingzemer' voor, dat wil zeggen iemand die de honing uit de raten haalt. Zie verder ook J.B. Glasbergen, Beroepsnamenboek, beroepsaanduidingen voor 1900 in Nederland en België.
- 4 Emmer Courant, 29 mei 1915.
- 5 In Oet 't Carspel Sweel, nummer 8, 2001.
- 6 Gemeentearchief Emmen, adresboek 1934.
- 7 Emmer Weekblad, 26 augustus 1970.
- 8 Emmer Courant, 2 september 1914.
- 9 Emmer Courant, 26 augustus 1905.
- 10 Emmer Courant, 22 maart 1935.
- 11 Tijdens het bijenseizoen werden de resultaten van bijenstand en honingopbrengst op de voet gevolgd. Dag- en weekbladen schreven daarover en zorgden ervoor dat men goed geïnformeerd bleef. Iedereen kende dan ook de cyclus 'koolzaad', 'boekweit' en 'heide'.
- 12 Een opmerking die G.A. Ootmar maakte in 'De wonderen van het bijenvolk!'
- 13 Emmer Courant, 29 maart 1935.
- 14 Emmer Courant, 16 januari 1909.
- 15 Emmer Courant, 23 januari 1909.
- 16 Emmer Courant, 3 april 1909.
- 17 Emmer Courant, 24 februari 1915.
- 18 Emmer Courant, 2 april 1915.
- 19 Emmer Courant, 27 september 1916.
- 20 Emmer Courant, 7 oktober 1914.
- 21 Emmer Courant, 25 april 1949.
- 22 Emmer Courant, 3 oktober 1906.
- 23 Emmer Courant, 12 augustus 1905.
- 24 Emmer Courant, 18 oktober 1917. De Firma Wed. N. ten Brink had een vrij goed bedrijf aan de Wilhelminalaan te Emmen en verkocht onder andere kleding, dienstbodekatoentjes, boezelaars, fantasieschorten, tafelkleden, gordijnen, herenkleding, zijde, fluweel, linten, kantstoffen en kanten.
- 25 Emmer Courant, 12 september 1913.
- 26 Emmer Courant, 24 september 1913.
- 27 Emmer Courant, 20 september 1913.
- 28 Emmer Courant, 12 september 1905.
- 29 Emmer Courant, 23 september 1905.
- 30 Emmer Courant, 3 oktober 1900.
- 31 Emmer Courant, 14 september 1900.
- 32 Emmer Courant, 24 september 1900.

door Tonko Engelsman

De kerktoren van Emmen als richtpunt

Dit jaar staat de Open Monumentendag in het teken van: 'Sporen'.

Dit artikel gaat over drie nog aanwezige sporen, één ontmanteld maar nog wel herkenbaar spoor en één dat verdwenen is. Drie van de sporen zijn gericht op de toren van de Grote Kerk. Alle liggen of lagen in en om het centrum van Emmen, zowel uit het verre als het nabije verleden. De nog aanwezige sporen zijn niet alleen op de Open Monumentendag maar zelfs het gehele jaar door te bezichtigen.

Sporen uit vroeger tijden zijn nog op veel plekken te vinden. In Emmen o.a. de hunebedden en grafheuvels. In dit artikel komt een aantal andere sporen in het dorp Emmen aan de orde. In het verre verleden moesten soms grenzen worden bepaald van grote lappen grond of men gaf aan waar wegen moesten komen. De oudste wegen zullen zoveel mogelijk gaan over goed begaanbare gronden, wel rekening houdend met de belangen van de vele perceeleeigenaren. Oude Drentse wegen hebben dan ook veel bochten. Tegenwoordig

leggen we de wegen aan met meer en langere rechte stukken en bij voorkeur niet met scherpe bochten. Opvallend is dan ook dat twee oude wegen in Emmen wel lange rechte stukken hebben. Van oudsher werden ook vaak waterlopen als natuurlijke grenzen gebruikt.

Om nieuwe en lange grenzen te bepalen gebruikten men in het verleden vaste punten zoals een hoge paal of een boom op een natuurlijke verhoging in het landschap om op te richten. Ook wordt wel gewerkt met lichtbakens om 's nachts over grote

*Kerk en
kerktoren
van Emmen
van voor
1856. Toen
nog met de
slanke en
hoge to-
renspits.
Een goed
richtbaken
over grote
afstand.
Foto:
Gemeente-
archief
Emmen.*

afstanden rechte lijnen en grenzen uit te zetten. Veelvuldig wordt gebruik gemaakt van aanwezige kerktorens als richtbaken.

Onlangs is een lijvig boek uitgekomen met historische gegevens over de stad Groningen, periode 1000-1600. Jan van den Broek beschrijft hierin uitvoerig een groot aantal (restant) grenzen, lijnen en kunstmatige waterlopen. Van veel van deze markeringen in de stad en het omringende landschap weet hij te reconstrueren welke richtpunten vroeger zijn gebruikt om deze grenzen te bepalen en vast te leggen..

Maar nu dichterbij huis enkele voorbeelden in Zuidoost-Drenthe. De Tilweg loopt van Gees naar Nieuw-Balinge. Een stuk van deze weg langs en door de Boswachterij Gees is over een lengte van ongeveer 1½ km van west naar oost gericht op de kerktoeren van Oosterhesselen. De naam Tilweg zal zijn ontleend aan een til(brug) over de Marsstroom. Dit riviertje heeft even verder stroomafwaarts de naam Loodiep en stroomt richting Coevorden. Een til is een uittilbare of wegneembare brug. Dat deze brug verwijderd kon worden heeft vermoedelijk niet met scheepvaart te maken, maar wel met het gebruik van de Marsstroom als veekering in het geval de koeien in de voor- en naweide in de hooilanden langs de beek liepen. Het gebied rond de Marsstroom is recent heringericht

tot een prachtig natuur- en waterbergingsgebied. De eerder gekanaliseerde beek heeft zijn oude bedding teruggekregen.

Twee andere voorbeelden zijn in Odoorn te vinden. De Torenwijk loopt vanaf Odoornerveen recht op de kerktoeren van Odoorn af. De naam Torenwijk zegt het al. Het vervolg van de Torenwijk richting Odoorn, de Torenweg, is ondanks de naam in het geheel niet gericht op de kerktoeren. Daarnaast heeft men op de weg van Valthe naar Odoorn over een lengte van ca. 1800 m de toren steeds recht voor zich. Waarschijnlijk komt de doorgetrokken zuidgrens van de berm van de weg precies uit in het midden van de spits.

Ook de kerktoeren in het centrum van Emmen is gebruikt om de richting van wegen en grenzen te bepalen. Tegenwoordig zijn daar nog 'sporen' van te zien. Sporen uit het verre verleden, maar ook uit recentere tijden, namelijk van ruim honderd jaar geleden. Toen werd, zeker voor die tijd, een grote en moderne verbinding aangelegd om Emmen met de rest van Europa te verbinden en om Zuidoost-Drenthe met zijn vele veenderijen en opkomende landbouw te ontsluiten.

Het bijzondere aan deze wegen zal veel Emmenaren nog niet eerder zijn opgevallen. Als we de topografische kaart van het dorp Emmen uit 1985 met schaal 1:10.000 nemen dan blijkt dat er verschillende wegen precies zijn gericht op de toren van de Grote Kerk.

De Weerdingerstraat is over een afstand van ongeveer 2½ km in een rechte lijn exact op de torenspits van Emmen gericht. Vroeger was deze weg een mooie rechte laan met twee rijen grote eikenbomen. Het is een oude weg die al vele eeuwen het prachtige dorp Weerdinge verbindt met Emmen.

Een andere weg die over een lengte van ruim 700 m kaarsrecht naar de toren wijst is de Angelsloërdijk. De naam dijk wijst erop dat de weg verhoogd is aangelegd. In Drenthe heet zo'n weg een 'diek'. In dit geval was de verhoging nodig, omdat anders het water van het zuidelijker gelegen Bargermeer bij hoge waterstand over de weg heen zou lopen. Door de verhoging bleef de

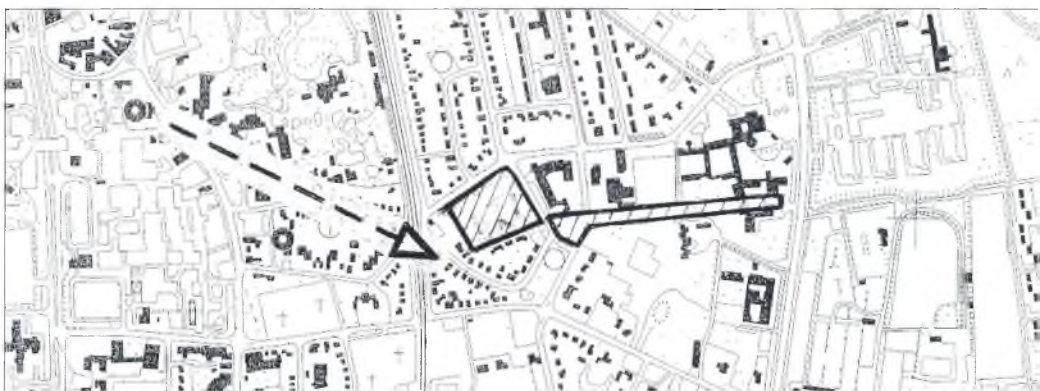

Een landmeter zo'n 200 jaar geleden.

De Weerdingerstraat ter hoogte van het Bendienplein, midden vorige eeuw. Foto genomen vanaf het Bendiengebouw. Op het 'brinkje' staat nog geen tankstation. Komend van de Verlengde Spoorstraat kan het 'brinkje' dwars-overgestoken worden richting Weerdinge. In 2008 is het Q8 tankstation afgebroken. Foto: Gemeente-archief Emmen.

Topografische kaart Emmen 1985 met pijl in de richting van de Angelsloërdijk. Ook aangegeven het groenland bij de Achterstad en het Tonckensbosje.

weg droog en begaanbaar. Onder de weg door waren verscheidene duikers (of pompen zo men vroeger zei) aangelegd die bij normale waterstand het (regen)water ten noorden van de weg afvoerden naar het Bargermeer. Het Bargermeer is door het graven van het in 1858 gereedgekomen Oranjekanaal leeggelopen. In een zeer uitvoerig en interessant artikel van J.G. C. Vegter in de *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* uit 1906 is te lezen dat het volgens hem ca. 400 ha grote Bargermeer een prachtig natuurgebied moet zijn geweest met verscheidene eilanden er in. Hij beschrijft in dit artikel allerlei zaken en gebruiken in en om het Bargermeer. Nu is het Bargermeer een groot industrie- en bedrijventerrein. In de vorige *Kroniek*, nr. 2, schrijft Pieter Alberts ook over het Bargermeer. Hij gaat er van uit dat het meer zo'n 150 ha groot is. De grootte en de diepte van het Bargermeer zal sterk hebben afgehangen van de hoogte van de waterstand. Hottinger heeft omstreeks 1790 het Bargermeer op zijn kaart ca. 300 ha groot ingetekend met

oevers die lopen tot iets lager dan de hoogtelijn van 22 meter boven NAP. Ter hoogte van het zwembad raakt de 22 m hoogtelijn bijna de Angelsloërdijk. Bij hoge waterstand, als het water tot aan de Angelsloërdijk stond, zal het meer groter dan 300 ha zijn geweest. Heel vroeger bestond Angelslo, of anders gezegd Angels'n, uit één boerderij. Volgens Johan Withaar heeft de rentmeester van de voormalige Groninger kloostergoederen deze boerderij in 1617 bij opbod laten verkopen en is deze daarna in handen gekomen van welgestelde eigenaren. We moeten aannemen dat daarna de 'laan' naar Angelslo is aangelegd. Op de Hottingerkaart uit ca. 1790 staat de rechte weg al aangegeven. De weg zal aangelegd zijn in de 17de of 18de eeuw. Over Angelslo is veel meer te lezen in het binnenkort te verschijnen boek, geschreven door Johan Withaar.

Van recentere datum is de spoorbaan van Emmen naar Weerdinge. De spoorweg is in november

*De Angelsloërdijk met apart fietspad, met daarnaast een 'telefoonpaal' voor de leiding van het bovengronds elektriciteits- of het telegraafnet. Karren krijgen niet de kans het smallere fietspad kapot te rijden.
Foto: Gemeente-archief Emmen.*

1905 voor personen- en goederenvervoer in gebruik genomen. Gelijk met de openingsfeestiviteiten werd ook de nieuwe burgemeester van Emmen, C. van der Wal, per trein feestelijk ingehaald. Het ontwerp is eind 19de eeuw gemaakt. Ook deze spoorweg wijst over een afstand van ruim 2½ km in een rechte lijn naar het midden van de Emmer toren. Op de kadasterkaart uit 1880 staat tussen de Weerdingerstraat en de Oude Roswinkelerweg maar één perceel met een tussengrens gericht op de toren van Emmen. Het is een stuk van de vroegere Wolfsbergen, namelijk het blok van het Vossepap zoals het bij de aanleg in de vijftiger jaren oorspronkelijk was. De oostgrens van dit

blok raait op de toren maar ligt wel ca. 90 m ten westen van de spoorbaan. Dat wil zeggen dat voor de spoorbaan geen oude perceelsgrenzen zijn gebruikt. Ook ruim 100 jaar geleden gebruikten men nog kerktorens om nieuwe grenzen op te raaien.

Het spoor Emmen-Weerdinge was onderdeel van de Noord Ooster Lokaalspoorweg, afgekort N.O.L.S. Het verbond Zwolle onder andere met Ommen, Coevorden, Nieuw-Amsterdam, Zuidbargen, Emmen, Exloo, Gasselternijveen, Stadskanaal, Veendam, Zuidbroek en Delfzijl. Door deze nieuwe spoorverbinding werd Zuid-oost-Drenthe verbonden met de zeehavens Rotterdam, Amsterdam en Delfzijl. Agrarische producten, ook van het zandgedeelte van Zuidoost Drenthe, konden snel en gemakkelijk over grote afstanden getransporteerd worden.

Het station Emmen had een groot laad- en los-emplacment waar de boeren hun landbouwproducten zoals consumptie-aardappelen met paard en wagen naar toe brachten om in spoorwagens geladen te worden. In de winter werden de aardappelen zorgvuldig ingepakt met stro en strokarton om vorstschade te voorkomen. Vooral door de kieren langs de grote schuifdeur kon de vrieskou gemakkelijk binnenkomen. Het gebeurde nog wel eens dat wagons hartje winter dagenlang bleven staan op een tussenstation, voordat de reis werd vervolgd.

Weerdinge had een haltegebouw voor passagiers en een laad- en losplaats voor goederenvervoer. De straat naar het Weerdinger 'station' heet Nolsstraat. De huidige spoorverbinding Zwolle-Emmen is een restant van het vroegere N.O.L.S. Het deel Emmen-Weerdinge is enkele tientallen

Topografische kaart Emmen 1885 met pijlen in de richting van de Weerdingerstraat en de spoorbaan Emmen-Weerdinge.

*Het N.O.L.S.-station
aan de Nolsstraat te
Weerdinge.*

*Foto: Gemeente-
archief Emmen.*

jaren geleden ontmanteld. Daarvoor heeft er nog een lange tijd een lange rij oude, roestkleurige kolenwagons geparkeerd gestaan op de spoorbaan net ten noorden van de overweg in de Wolfsbergenweg.

We hebben hier drie wegen uit verschillende perioden waarvoor de toren van Emmen als richtbaken is gebruikt. Bij nauwkeurig onderzoek zullen in onze omgeving nog wel meer van dergelijke oriëntaties worden gevonden.

Op de kadasterkaarten uit 1832 staan veel akkers aangegeven. Van de landbouwpercelen op de Schimmeres ten noordwesten van Emmen zijn mij geen perceelsgrenzen bekend die zijn gericht op de kerktoeren van Emmen. De Schimmeres is vernoemd naar het Schimmerholt, een bos van een kleine vijftig ha groot met grote oude eiken. In de 17de en 18de eeuw zijn de laatste bomen gekapt en is het bos bouwland geworden.

Net ten zuiden van de Westenesserstraat tussen het pompstation van het Waterleidingbedrijf en het dorp Westenes zijn enkele perceelsgrenzen gericht op de kerktoeren van Emmen. Door de ruilverkaveling zullen deze perceelsgrenzen zijn vervallen.

Op de hoek Weerdingerstraat-Seinstraat bevindt zich een klein 'spoor uit het verleden'. Het is meer dan 100 jaar oud en staat op het stukje plantsoen voor het appartementencomplex Residence Spoorstede, waarin op de begane grond onder andere apotheek De Vriendschap is gevestigd. Op

*Spoorbaan naar Weerdinge ten noorden van de overweg
in de Wolfsbergenweg met geparkeerde kolenwagons.
Het onkruid schiet omhoog.*

Foto: Gemeente-archief Emmen.

het groenstrookje staan twee rijen oude bomen. Van de zuidwestkant gezien links vier en rechts drie grote eiken. Het is een restant van het begin van de vroegere Oude Roswinkelerweg. Door de aanleg van het laad- en losemplacement van de Spoorwegen in het begin van de 20ste eeuw werd de Oude Roswinkelerweg 'onthoofd' van zijn eerste 300 meter. Vanaf die tijd begint de weg vanaf de Hunenbaan. Aan de oostkant van de spoorbaan werd toen de Burgemeester Tijmesstraat aangelegd. Aan de westkant kwam de Spoorstraat, in het noorden afbuigend naar de Weerdingerstraat. Dit dwarsstuk heet tegenwoordig Seinstraat. Bij de aanleg zijn hier beuken langs geplant. Nu, ruim 100 jaar later, zijn de oudere

*Het appartementencomplex Residence Spoorstede. Op het groenstrookje staan twee rijen oude bomen.
Foto: André Dekker.*

eiken van de oorspronkelijke Oude Roswinkelerweg minder dik dan de jongere beuken van de Seinstraat. Van het zuidwesten komende is goed te herkennen waar de oude rijbaan van de Oude Roswinkelerweg vroeger aftakte van de Weerdingerstraat.

Bekijken we oude kaarten dan zien we dat op de kaart van Hottinger uit ongeveer 1790 de Angelsloërdijk heel mooi gericht is op de Emmer toren. Evenals een groot deel van de weg van Weerdinge naar Emmen. Bij een gewone zandweg in het veld kan op vrij eenvoudige manier het spoor iets verlegd worden. Bij een 'diek' is dat veel lastiger. Niet alleen het spoor, maar de hele 'diek' moet dan worden verlegd.

Op de kaarten van Huguenin uit ca. 1824 staat de weg naar Weerdinge met verscheidene bochten getekend en de Angelsloërdijk is hier wel recht, maar staat niet op de goede plek afgebeeld. Ook

op andere punten blijken de kaarten van Huguenin onnauwkeurigheden en onjuistheden te bevatten. De zeer betrouwbare en gedetailleerde topografische kaart uit ca. 1852 bevestigt in grote mate de correctheid van de Hottinger kaarten van Emmen. Huguenins kaarten zijn als enige bron voor detailonderzoek minder geschikt.

Bekijken we de Hottinger kaart nog eens nauwkeurig in de buurt van de Angelsloërdijk, dan zien we een aantal details ingetekend. De lengte van het rechte deel is nu duidelijk langer dan in 1985, het is ongeveer 1200 m lang. In het recente verleden zijn aan de oostkant en de westkant stukken van de Angelsloërdijk afgehaald. Op de kaart uit 1790 staan net ten westen van Angelslo langs de weg rijen bomen ingetekend over een lengte van ca. 160 meter. Het zal de oprijlaan naar Angelslo zijn.

Dichter bij Emmen staat ten noorden van de Angelsloërdijk een geïsoleerd stuk groenland aangegeven. Een bron even ten noorden daarvan watert via dit groenland en een duiker af op het Bargermeer. Dit blok groenland is ruim honderdvijftig jaar later nog aanwezig. Het wordt dan gebruikt als weiland en als hooiland. Het ligt tussen de Prinsenlaan in het oosten, de Oosterstraat in het noorden en het westelijk stuk van de Angelsloërdijk, nu Angelsloërstraat geheten, in het westen en zuiden. De Oosterstraat daar ter plaatse werd vroeger 'Achterstad' genoemd. In de Achterstad waren enkele volkshuizen gevestigd of anders gezegd: 'low budget'-overnachtingsgelegenheden. In die tijd haalden andere Emmenaren de neus op voor Achterstadters.

Toen begin jaren vijftig van de vorige eeuw aan de zuidkant van het eerste deel van de Oosterstraat

Hottingerkaart (nr. 12 + 15) uit ongeveer 1790 met de rechte weg van Angelslo naar Emmen, een stuk Bargermeer en de dorpen Emmen, Westenes en Noordbarge. Er zijn bomen ingetekend op plek van het latere Dierenpark (ten noordwesten van vermeld blok groenland bij de Achterstad).

De Achterstad, nu Oosterstraat geheten, omstreeks 1900 met apart fietspad, ten oosten van de vroegere spoorwegovergang tussen de Sterrenkamp en de Angelsloërdijk.

Foto: Gemeente-archief Emmen.

nieuwe huizen werden gebouwd, werd er nog wel eens een opmerking over 'de Achterstad' gemaakt. Door deze nieuwbouw raakte het hiervoor genoemde groenland zijn noordelijke rand kwijt. Eind vijftiger, begin zestiger jaren werden er op de rest woningen en een school gebouwd met als ontsluitingsweg de Ridderstraat. De huizen aan de zuidkant van deze straat zijn gebouwd in de diepe achtertuinen van de tegenwoordige Angelsloërstraat. In één van die achtertuinen was een groentenkwekerij gevestigd. Tijdens de aanleg van de Ridderstraat kwam de wegenbouwer tot de ontdekking dat het tracé dwars door een met veen opgevulde laagte liep. De veenlaag was afgedekt met een zandlaag. Deze veenlaag zorgde voor een financiële tegenvaller. De veenvorming zal ontstaan zijn omdat de plek slecht ontwaterde en regelmatig onder water stond. Mogelijk is zij onderdeel geweest van de laagte van het Bargermeer, voordat de 'diek' van de Angelsloërdijk is aangelegd. Net als bij het stuk Ridderstraat bevindt zich ook onder (delen van) het Bargermeer een oude veenlaag.

Tegenwoordig wordt het schoolgebouw gebruikt door de Vrije School Michaël. De van de Angelsloërdijk afgesneden Angelsloërstraat buigt nu om naar het korte stukje straat met de naam Tonckensbosje. De straat is genoemd naar de smalle strook bos welke net ten noorden ligt van het vroegere Diaconessen Ziekenhuis. Met zijn westpunt tipt het aan de oostkant van de Ridderstraat. Ten noor-

den van de strook bos is nu een fietspad dat in het oosten doorloopt tot aan de Boermarkeweg. Het al in 1790 aanwezige blok groenland kan worden beschouwd als een vijftig jaar geleden verdwenen 'spoor' uit het verleden.

Bronnen

- Hottiger kaart ca. 1790, nr. 12 en 15 uit de Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland.
- Topografische Kaart ca. 1852, nr. 97 uit de Grote Historische Atlas van Noord-Nederland.
- Topografische Kaart 1985, 1: 10.000, van Emmen.
- Atlas van Huguënin van Noord-Nederland, 1819-1829.
- Kadasterkaart 1832, Emmen sectie C, 4e blad.
- Kadasterkaart 1880, Emmen sectie C, 9e blad.

Literatuur

- Nieuwe Drentsche Volksalmanak 1906, blz. 121-149. Aanwezig in het Gemeente Archief Emmen.
- Jan van den Broek, Groningen een stad apart. Over het verleden van een eigenzinnige stad (1000-1600), 655 blz., 2007. Groninger Historische Reeks nr. 35.

Topografische kaart Emmen 1910, omgeving westelijk deel Angelsloërdijk met aangegeven het blok groenland en het Tonckensbosje.

door Wim Visscher

Gerrit Jan Wilms 1887-1979

'Een bekend figuur in Drenthe'

Gerrit Jan Wilms werd op 15 oktober 1887 op de boerderij 'De Wilmshof' aan het Oosteinde te Oud Schoonebeek geboren. Zijn ouders behoorden tot de eigenerfde boeren van Schoonebeek. De familie Wilms was een vanouds bekend boerengeslacht aan het Oosteinde.

Zuidooost-Drentse biografien

De grootvader Gerrit Wilms had de boerderij in de 19de eeuw tot een toonaangevend bedrijf weten te maken. Zijn zoon Hendrik die hem opvolgde was meer in geestelijke (theologische) zaken geïnteresseerd. Om hiervoor meer tijd te vinden verpachtte hij grotendeels zijn landbezit. Dit stempelde hem in het toenmalige Drenthe tot een 'heerschop'. Dat wil zeggen een pacht-heer, die zelf nog maar voor een klein gedeelte voor eigen rekening boert en zich voor de rest van de tijd aan andere zaken wijdt.

In 1905 bouwde hij voor zich en zijn gezin aan de (huidige) Europaweg een fraai herenhuis, dat de toepasselijke naam 'Mannihof' kreeg. Dit was een vernoeming naar het daar vlakbij gelegen zogenoemde Manniland en het Manniveen. Het woord manni komt van mande en betekent gemeenschappelijk.

'Vergaderboer'

Evenals zijn vader zou ook zoon Gerrit Jan Wilms zijn sporen grotendeels buiten het boerenbedrijf trekken. In zijn geval zouden die vooral op het bestuurlijke vlak komen te liggen. Al op vrij jonge leeftijd ver-

vulde hij tal van bestuurslidmaatschappen, waarvan bij een aantal tevens die van voorzitter. Het ging hierbij onder meer om de plaatselijke zuivel-fabriek, landbouwvereniging, dorsvereniging, onderlinge verzekeringsmaatschappij, boerenleenbank en het veenschap Oud-Schoonebeekerveen. Naast al deze boerenorganisaties was hij nog anderszins maatschappelijk en ook politiek actief. Zo was hij lid van het bestuur van de christelijke school, lid van de commissie van toezicht op de arbeidsbemiddeling en bestuurslid van de anti-revolutionaire partij. Omdat hij zich van meet af aan ontpopte als een bekwaam bestuurder, werd hij al op jonge leeftijd lid van de gemeenteraad van Schoonebeek geworden. In die tijd was dat vrij uitzonderlijk, omdat dergelijke colleges toen doorgaans uitsluitend door heren op leeftijd werden bemand. Dit verhinderde hem echter niet te staan voor een eigen mening, waarbij enige vasthoudendheid hem niet vreemd bleek. Als lid van de raad viel Wilms zozeer op, dat hem wel werd toegedicht de echte burgemeester van Schoonebeek te zijn, al betichtten sommigen hem van autoritair gedrag. Zo'n agglomeraat van functies vormt het prototype van de 'vergaderboer': de boer die door al die drukke werkzaamheden aan de boerderij zelf nauwelijks meer toekomt en de leiding ervan moet overlaten aan een vaste knecht.

Rasbestuurder

Ook buiten Schoonebeek zou Wilms zich ontwikkelen als een rasbestuurder. Allereerst was hij

De boerderij 'De Wilmshof' aan het Oosteinde te Oud Schoonebeek anno 2008. Foto: W. Visscher.

voorzitter van de Drentse Christelijke Boeren- en Tuindersbond (CBTB). In 1927 verwisselde hij zijn raadslidmaatschap voor dat van Provinciale Staten van Drenthe. Enkele jaren later werd hij benoemd tot lid van het landelijke hoofdbestuur van de CBTB. Een en ander leidde ertoe dat Wilms in 1935 als opvolger van de plotseling overleden gedeputeerde J. Gorter uit Nieuw-Amsterdam werd benoemd als lid van Gedeputeerde Staten van Drenthe. Reeds voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog had hij er een tweede landelijke functie bijgekregen. Hij werd toen lid van Raad van Toezicht van de Coöperatieve Centrale Raiffeisenbank te Utrecht. Ook vervulde hij in die tijd in Drenthe spreekbeurten waarbij hij waarschuwde tegen de toen sterk in opkomst zijnde (aan de NSB gelieerde) beweging Landbouw en Maatschappij. Toen in de oorlog een normaal functioneren als gedeputeerde bijna onmogelijk werd en bovendien zijn voormalige partijgenoot burgemeester Bouma van Emmen Commissaris van Drenthe werd trad hij in 1943 af. Dit was toen eveneens het geval bij zijn collega-gedeputeerde en vriend J.G. Lokker (zie *Kroniek*, maartnummer 2008).

Na de oorlog zou Wilms niet meer in de politiek terugkeren. Wel hield hij aanvankelijk nog zijn functie bij de Centrale RaiffeisenBank te Utrecht aan. Daarnaast was hij in de jaren vijftig nog een aantal jaren voorzitter van de plaatselijke Boerenleenbank te Schoonebeek. Verder was hij in die tijd nog bestuurslid van de DOMO-fabriek (Drentse Onder Melk Organisatie) te Beilen, waarvan hij een van de oprichters was geweest. Wel op een heel ander vlak was hij tevens bestuurslid van de Stichting (psych. intr.) Beileroord. Als voorzitter van de commissie van beheer van

de gereformeerde kerk te Schoonebeek leverde hij een belangrijk aandeel bij de nieuwbouw van de kerk. Ook droeg hij het behoud van de historie van Schoonebeek een warm hart toe. Als eigenaar van een van de laatst overgebleven boöen, de Wilmsboo, zorgde hij ervoor dat deze voor de toekomst zou worden bewaard. Voor de symbolische prijs van een gulden droeg hij de boo in de jaren zestig over aan de Stichting de Spiker. Gerrit Jan Wilms overleed in 1979 op hoge leeftijd. Zijn vrouw Roelofje Wilms was al een aantal jaren eerder overleden. Door al de door hem beklede functies over een lange periode werd Wilms eens gekenschetst als 'een bekende figuur in Drenthe'.

Met dank aan G.J. Wilms en J.G. Visscher-Wilms, beiden te Schoonebeek, voor hun informatie.

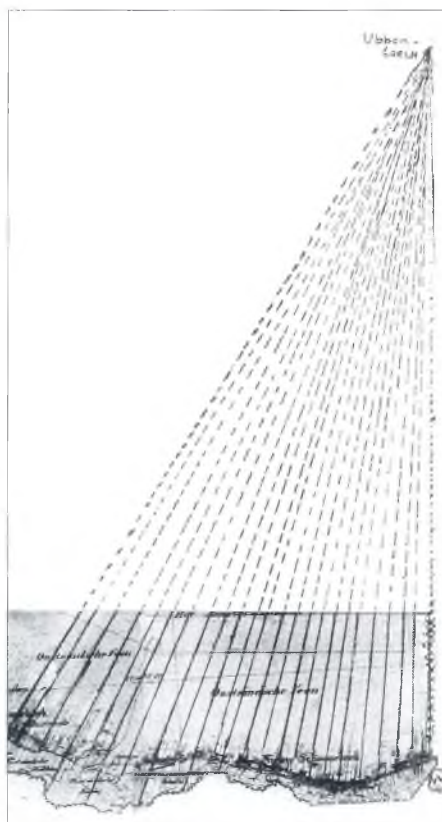
*Woonhuis/boerderij 'Mannihof' van G.J. Wilms.
Foto: W. Visscher.*

Uitwaaieren langs het diep

Historische sporen in het landschap.

In het themanummer Schoonebeek en Nieuw-Schoonebeek van de *Kroniek* beschreef ik op p. 15 reeds in het kort de achtergronden van de voor Drenthe bijzondere waaivormige (door greppels en sloten gemarkeerde) perceelsindeling van Schoonebeek (oosteinde)- Nieuw-Schoonebeek. Onlangs heb ik vastgesteld dat vele tientallen van de greppels, die deel van die waaier uitmaken, vandaag de dag nog (groten)deels intact zijn. Hieronder zal de historie van deze bijzondere lijnen in het landschap worden weergegeven.

De waaier van Zuidoost-Drenthe met als basis het Schoonebekerdiep en als top de Ubbergen (bij Emmer-Compasuum)

Uitwaaieren over Zuidoost-Drenthe

In bovengenoemd artikel was al geconstateerd dat deze waaivormige Schoonebeeker percelen samen in een punt uitkomen op de Nederlands-Duitse grens even ten oosten van Emmer-Compasuum. Om precies te zijn op een zandhoogte, de Ubbergen geheten, bij de grensovergang naar Lindloh. Waaivormige perceelsringen wijzen op een in de middeleeuwen gebruikelijke wijze van landmeting. Deze komen met name veel voor in de Friese Woudstreken. Ook vond ik op een kaart een aantal van zulke waaivormige percelen in de buurt van Winschoten in de richting van de Dollard. Ook bij Rolde is zo'n waaier, maar die heeft een andere geschiedenis en dateert ook nog eens uit de jongste geschiedenis.¹ In de middeleeuwen waren in de veen-ontginningsgebieden landmeters vaak afhankelijk van natuurlijke meetpunten in het landschap, waarop kon worden gericht. Soms kon ook op een toren (van een klooster bijvoorbeeld) worden gericht. Die waaivormige percelen hebben dan ook in het algemeen als kenmerk dat ze in de middeleeuwen zijn ontstaan. Men heeft hierbij de percelen over steeds de gelijke breedte gemeten vanaf de basis van het bezit. Bij het Schoonebeeker gebied was dit het Schoonebekerdiep, waarbij, zoals gezegd, de Ubbergen als rooipunt was genomen.

Het eikenbosje op de Ubbergenbergh. Foto: W. Visscher.

De landmeter heeft hierbij vanaf de begrenzing van de beide kanten van elke kavel het oog op de Ubbergenbergh gericht gehad. Daarna heeft hij op de eigen grond langs die 'zichtlijnen' piketpalen gezet. Zodoende werd de loop van de te maken greppel bepaald. Tezamen vormden die greppels een waaivorm, waarvan de punt uitkwam op de Ubbergenbergh. Iedere grondbezitter kreeg op die manier een evenredig (segment) deel van de waaier. De (steeds smaller wordende) in gebruik te nemen perceelen liepen natuurlijk niet door tot het genoemde punt. Dat zou niet praktisch zijn. Wat kan een boer nu met een perceel van een meter breed? De (overigens toen nog onbepaalde) noordgrens met de marke van Noord- en Zuidbarghe belette sowieso zo'n ver doorlopen van de percelen. De door de greppels in deze waaier gescheiden percelen waren elk aan de basis ongeveer 90 meter breed.

De afstand van het Schoonebeekerdiep tot de Ubbergenbergh bedraagt meer dan twintig kilometer. Op de Ubbergenbergh stonden in de middeleeuwen (ook nu nog) hoogopschietende eiken. Omdat er tussen het Schoonebeekerdiep en de Ubbergenbergh toen geen enkele begroeiing (alleen hoogveen) was, kon men toen meer dan 20 kilometer ver zien. Door de bolling van de aarde kwam vanuit Schoonebeek bezien echter alleen nog maar het topje van dat eikenbosje boven de horizon uit. Het is waarschijnlijk dat men bij het rooien van de percelen om de zichtafstand nog verder te vergroten (tijdens de bladlose periode) 's avonds op de Ubbergenbergh ook nog brandende vuurkorven aan de boomtakken heeft gehad. Opvallend is nog steeds het weidse uitzicht vanaf de Ubbergenbergh naar het zuiden. Over een ongeveer even grote afstand kan men daar de propellers van de windturbines bij Nieuw-Schoonebeek/Twist heel duidelijk zien draaien.²

Waaievormige- en driehoeksmetingen.

Tijdens het op 7 juni j.l. te Nieuw-Schoonebeek

Begin 17de eeuwse landmeter, die met een apparaat (een zgn. winkelkruis) een driehoeksmeting doet (uit: J. Post, De kolonisatie van de Friese wouden).

gehouden symposium hing een grote ANWB-kaart (circa 1920) van het oostelijke deel van Zuidoost-Drenthe aan de wand. Door met een draad, die met een punaise op het rooipunt de Ubbergenbergh was vastgehecht, daaromheen te draaien, konden de oorspronkelijke zichtlijnen worden 'nagetrokken'.³ Zoals velen hierbij proefondervindelijk hebben kunnen vaststellen vielen deze 'uitwaaierende' lijnen zonder afwijkingen samen met de op de kaart aangegeven greppels. Pas op de westelijke grens van het Oosteinde/oostgrens Middendorp ontstonden onregelmatigheden, zodat daar de waaier ophield.

Na 1570 kreeg de landmeetkunde een nieuwe dimensie, doordat modernere meetmethoden werden ingevoerd.

Het ging hier met name om de praktijk van de driehoeksmetingen en het gebruik van meetinstrumenten zoals het astrolabium, terwijl in de plaats van de oude meetroede de moderne meetketting kwam. Hierdoor kon men evenwijdige lijnen in vierkante blokken trekken. Dit betekent dat de uitwaaierende percelen van Schoonebeek voor 1570 zullen zijn ontwikkeld. Hieronder zal aan de hand van een aantal te beschrijven gebeur-

tenissen de ontstaansperiode nader worden gepreciseerd.⁴

Geschillen aan de oostgrens

Onbeantwoord is de vraag gebleven hoever de percelen oorspronkelijk naar het oosten uitwaai-erden. Op het tegenwoordige Duitse gebied wijst tegenwoordig niets op een daar voortgezette uitwaai-ering. Niettemin werd vroeger aangenomen dat de grens meer oostelijker lag dan thans. Het is dan ook niet logisch de uitwaai-ering bij de huidige grens te doen ophouden. In dit verband kunnen eventuele grensgeschillen uit het verleden nieuw licht werpen op de feiten.

In het jaar 1556 hield de op het kasteel te Coevorden wonende drost van Drenthe, Reynold van Burmania, een rechtzitting op de Ubbergen. Het ging hierbij om de vraag of de Ubbergen nu Drents dan wel 'Munsters' gebied was. Deze Friese edelman was toen een van de grootste, wellicht de allergrootste, verveners van Noord-Nederland met tienduizenden hectaren hoogveen in Drenthe, Friesland, Groningen en Overijssel. In Drenthe was dat bijvoorbeeld in het gebied van het latere Hoogetveen en bij Coevorden/Grambergen. Deze Van Burmania liep in die tijd rond met grootscheepse verveningsplannen voor geheel Noord-Nederland. Hij was dan ook uit eigen ervaring bekend met de moeilijkheden die het bepalen van grenzen in het veen veelal opleverden. Vooringenomen of niet, in ieder geval kwam hij met de praktische oplossing dat de Ubbergen 'solde sijn een marcksteen tusschen de lande van Drenthe ende de Emschen (Eemslant)'. Inderdaad bleek uit verklaringen van getuigen dat daar ooit

een steen had gelegen met daarin drie uitgehouwen kruizen, waarin lood was gegoten.

Limietscheidingen

Die steen zou de grenssteen zijn geweest tussen de gebieden van de marke van Emmen en die van Munsterland (lees: bisschop van Munster). Verder zou de limiet (grensscheiding) lopen van het Haarhuijs bij Ter Apel op de steen bij Lintloh (Ubbergen). Omdat het er bij deze kwestie slechts om ging of een op de Ubbergen gevonden lijk aan de Drentse kant of aan de Munstersche kant was gevonden, ging het dispuut blijkbaar niet meer over de vraag hoe de grens verder naar het zuiden liep.⁵ Daarover worden we uit een ander proces uit het jaar 1650 meer gewaar. De Emmer schoolmeester Hendrik Gerrits verklaarde hierbij namelijk dat zijn schoonvader ooit bij ds. Brachtesende te Emmen een oorkonde had ingezien. Daarin had deze gelezen dat 'de limietscheyding van het klooster van Wytmarschen ging op de Lintelo en verder op het Haerhuijs'.⁶ Hieruit kan men afleiden dat drost Van Burmania de grenslijn tussen Drenthe en Munsterland heeft laten samenvallen met de rooilijn van de Ubbergen op het genoemde Bentheimer klooster Wietmarschen.

Het is bekend dat hij in datzelfde jaar 1556 zelf ook in dat klooster aanwezig was i.v.m. een grenskwestie tussen Schoonebeek en de boeren van Heseper- en Rühlertwist. Dit alles betekent dat de pretenties van Drenthe het hele gebied ten westen van de lijn Ter Apel-Ubbergen-Wietmarschen betrof.

Expansieve krachtevelden

Het geschil tussen de boeren van Schoonebeek en die van de Heseper- en Rühlertwist had ongetwijfeld te maken met de expansiedrift van de Schoonebeeker boeren. Blijkbaar wilde men omstreeks 1550 verder oostwaarts uitbreiden. Het graven van scheidsgreppels (die later een waaier zouden vormen) zal hiermee in verband moeten worden gebracht. Ook zal het Oosteinde (destijds ook wel Schoonebeek 'Oosterklufft' genoemd) als nieuwe

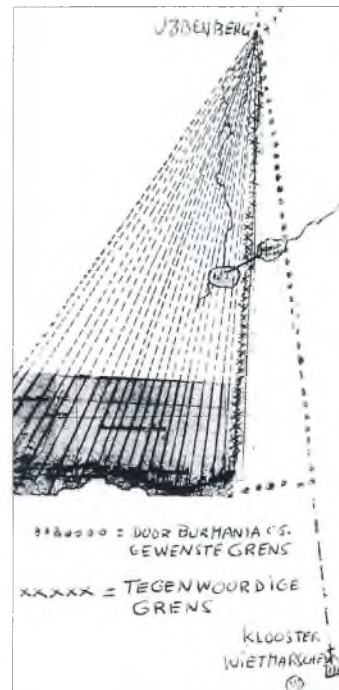
Het klooster te Wietmarschen (D). Foto: W. Visscher.

nederzetting uit die tijd, althans de eerste helft van de 16e eeuw dateren. De deskundige landmeter die met zoveel precisie de waaervorm aan dit oostelijke deel van Zuidoost-Drenthe gaf, zal ongetwijfeld in 'uitwaaierend' Friesland zijn op dit punt opgedane ervaring hier in praktijk hebben gebracht. Uit het voorgaande mogen wij afleiden dat hij uit de zaken- en relatiekring van Van Burmania moet zijn gekomen. De ophanging van de vuurkorven aan de hoogste bomen op de Ubbergen zal deze landmeter zeker op gezag van Van Burmania hebben mogen (laten) doen. Niet alleen als drost, maar ook als veenontginning zal Burmania het belang van de nieuwe Schoonebeeker perceelering van het veen hebben onderkend. In diezelfde tijd had hij ook initiatieven genomen tot de grootschalige verveningen van zijn venen bij Coevorden/Gramsbergen en Nienoord Gr. In dit verband kunnen dan ook de ten (zuid)westen van Coevorden aanwezige waaievormige perceeleringen worden verklaard. Met name die in de Coevorder- en Daler-venen en bij Steenwijkstraat.⁷ Eén ervan moet gerooid zijn op een mij onbekend richtpunt (vuurbaken ?) even ten oosten van Esschebrugge. In hoeverre Van Burmania eventueel ook zelf zake-lijk bij de nieuwe 'kolonisatie-voorbereidingen' van de Schoonebeeker venen betrokken is geweest, blijkt niet uit de bronnen. Gelet op zijn tomeloze ambities is dit zeker niet uit te sluiten. Het risico van het door gebruik van vuurkorven verbranden van dit zogenoemde Drentse bos op de Ubbergen zal deze hierbij dan ook op de koop toe hebben genomen.

Begin Waaier, begin Oosteinde

Naar mijn mening is de 'Schoonebeeker waaier' dan ook rond 1550 ontstaan. De vroegst bekende kaart waarop de perceelering van Nieuw-Schoonebeek te zien valt, is die van Hottinger uit het jaar 1784. Uit die tijd dateert ook de definitieve vaststelling van de grens met Duitsland. Die werd toen getrokken van de Hanneken (Hanken)boog tot aan de Ubbergen en verder richting Ter Apel. Zoals gemeld liep het enkele eeuwen eerder door de drost Burmania geclaimde gebied verder naar het oosten tot aan de lijn Wietmarschen-Ubbergen. Op de genoemde Hottin-

De waaier van Schoonebeek met grenslijnen. Hierbij loopt de door Van Burmania gewenste grens van de Ubbergen naar het klooster van Wietmarschen. De definitieve grens kwam (twee eeuwen later) veel westelijker te liggen, namelijk van de Ubbergen tussen de beide meren door zuidwaarts (1784).

gerkaart eindigt de waaier niet ver ten oosten van de definitieve grens. Omdat dit vanouds betwist gebied was zal de waaier daar dan ook hebben opgehouden. Het graven van greppels op betwist gebied gaf namelijk alleen maar aanleiding tot moeilijkheden. Het leidde niet zelden tot vernielingen (het zogenoemde 'toesmjten der gruppels') door de wederpartij. Zoals gezegd begint het meest westelijke punt van deze grote waaier precies op de tegenwoordige grens tussen het Middendorp en het Oosteinde. Dit betekent, dat in de tijd dat de waaievormige greppels zijn geprojecteerd, het Middendorp het meest oostelijke deel van Schoonebeek moet zijn geweest. Het tegenwoordige Oosteinde bestond toen blijkbaar nog niet. Daarnaast is de perceelering van het Middendorp en Kerkestukken niet waaievormig, zodat het hier om een geheel andere ontginningstype gaat.⁸ Uit deze verschillende gang van zaken valt dan ook af te leiden dat het begin van het tegenwoordige Oosteinde uit omstreeks 1550 zal dateren. Dit duidt op een expansie in oostelijke richting. Het oude Oosteinde ging toen Middendorp heten. Tot dan toe had men een westelijke kluft, de Kerkestukken en een oostelijke kluft. Wellicht dateert ook het ontstaan en/of de formali-

Detailkaart van Smulders 1915. Duidelijk is te zien dat het gearceerde perceel zich verbreedt naar het noorden. De westelijke greppel ervan wijkt af van de waaier. Het geeft de oostgrens aan van het Middendorp. De oostelijke greppel is de westgrens van de waaier en valt samen met die van het Oostende. Deze verbeeldt het begin/ontstaan van de nederzetting Oostende ca. 1555

sering van de Schoonebeeker marke uit die tijd. Markegenoten konden zo worden verplicht de greppels te onderhouden, anders zouden ze in de loop van de tijd weer zijn dichtgegroeid. Overigens is die nieuwe uitbreiding van de kolonisatie hier vanaf ca. 1550 niet verder gekomen dan tot de Ellenbeek. Over de vraag of en zo ja welk niet doorgegaan plan van de 'projectontwikkelaars-firma' Van Burmania achter de grootschalige waaier heeft gezeten, zwijgen de bronnen.

Nieuwe ontwikkelingen langs oude lijnen

Pas enkele eeuwen later zou het tot een veel grotere uitbreiding komen. Eerst vanuit het oosten door Duitse pioniers, waardoor na 1818 de nederzetting Nieuw-Schoonebeek ontstond. Door het Schoonebeekerveld is in het begin van twintigste eeuw vanuit het Stieltjeskanaal het Kanaal A aangelegd. De hierop aangesloten veenwijken volgden het verloop van de min of meer schuinverlopende greppels. Die veenwijken zijn bijna allemaal weer gedempt. Een aantal ervan kregen de kwalijke reputatie van 'gifwijken'. Dit vanwege de dumping in het verleden van chemisch afval.

Vooraf van de langs de zuidgrens van het prachtige natuurpark Bargerveen lopende Stheeman/Boovenenweg zijn in het bouwland de meeste van die oer-oude greppels nog aanwezig. Door hun zuidwest-noordoostelijke ligging maken ze nog steeds een uitwaaiierende indruk. Ze maken als historische zichtlijnen in het landschap deel uit van wat wellicht het grootste waaivormig gerooide perceel in Nederland was. Afgezien van het feit dat een aantal greppels door samenvoeging van percelen zijn gedempt, is het gebied tot dusver van de structuurverwoestende werking van ruilverkaveling gespaard gebleven.

Noten en literatuur

- 1 J. Post, De kolonisatie van de Friese Wouden, Leeuwarden, 2004, *passim*. De waaier bij Rolde is afkomstig uit een medio negentiende eeuwse markeverdeling van dat gebied. Hierbij is om reden van goedkoopte nog op de wijze van de uit de middeleeuwen stammende methode op de (nabije) toren van Rolde gerooid. Vriendelijke mededeling van dr. W. Tijms, oud-medewerker Ned. Agr. Hist. Inst.
- 2 Ook bij de vaststelling van de grens tussen Drenthe en Groningen heeft de uit Leeuwarden afkomstige landmeter Sems in ca. 1615 bij het uitmeten van de lijn vanaf de Martinitoren van de stad Groningen tot het Haarhuijs nabij Ter Apel (de zogenoemde 'Semslijn') gebruik gemaakt van vuurkorven.
- 3 In het voetspoor van Post in: Friese Wouden, p. 8.
- 4 H. Vredenberg-Alink, De kaarten van Groningerland, Uithuizen, 1974, p. 20.
- 5 Drents Arch., Oude Staten Archieven nrs 323, 334, 335, d.d. 1-8-1556 en 5-9-1561. G.J. Borger, 'Begrensd bestaan', in: Geplaatst in de tijd, lib. am. aan M. Heslinga, Amsterdam 1984, p. 407.
- 6 F.A. Dijk, Feitelikheden aan onze oostgrens, in Nieuwe Drentse Volksalmanak 1978, p. 38-43
- 7 Volgens de kenner van de geschiedenis van de Friese verveningen S.J. van der Molen liet omstreeks het jaar 1551 de drost Van Burmania 'veenmeesters' (veenopzichters) uit de buurt van Gramsbergen overkomen naar zijn nieuwe verveningen bij Nienoord en Haule. Hij concludeert hieruit dat er in die tijd grote veenontginningen bij Gramsbergen aan de gang waren. Van Burmania was hierbij niet de enige. Het is bekend dat het jaar 1550 het startpunt vormde van verscheidene voor die tijd zeer grootschalige verveningsprojecten in Nederland. Het is dan ook passend de begreppelingsactiviteiten in het oostelijk deel van Schoonebeek in die tijd te plaatsen.
- 8 Zie mijn bijdrage over de bewoningsgeschiedenis van Schoonebeek in het Themanummer van de Kroniek HVZOD 'Schoonebeek en Nieuw-Schoonebeek' 2008, p. 14 en 15.

Gebruiksvoorwerpen

Uit de Collectie Brands Herenstreek 11 Nieuw-Dordrecht

Bekend

Twee kandelaars, ze lijken wel van zilver, maar ze zijn van glas; glas met een laagje zilver. Of ze wat waard zijn? Wie zal het zeggen. Waar ze vandaan komen... Brands weet het niet, het kan hem ook niets schelen, hij vindt ze mooi.

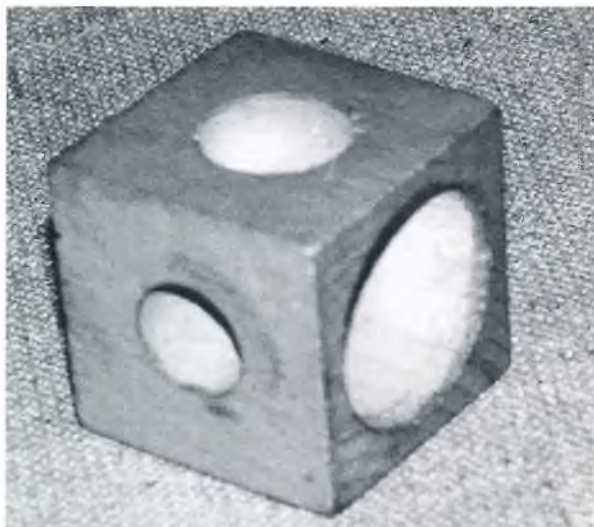

Oplossing

Een dodenlantaarn of luchter, die tot in het eerste kwart van de 19de eeuw aan een woning werd bevestigd (aan de kant van het kerkhof), als er iemand in huis was overleden. Aan het lampje werden linten bevestigd: zwart voor een gehuwde en zwart wit groen (rouw/ onschuld/ hoop) voor een ongehuwde.

In de lamp zat geen kaars, het (levens)licht was immers gedoofd.

Er waren geen goede inzenders.

Onbekend

Wie weet waarvoor deze kubus dient. Aan iedere kant is een halfrond gat (van verschillende diameters) gesneden.

De kubus is van hout en de afmetingen zijn 4x4x4cm.

Jans Brands heeft een vermoeden wat het is, maar zou dat graag door anderen bevestigd zien.

Oplossingen voor 1 oktober 2008 sturen aan het secretariaat van de vereniging. Indien er meer goede inzenders zijn wordt door loting bepaald wie gratis toegangskaarten krijgt voor een bezoek aan de Collectie Brands in Nieuw Dordrecht.

29 september 2008: Lezing Theo Spek – Het Drentse esdorpenlandschap

Locatie: Nabers hof aan het Noordeind 21 te Emmen zaal open 19.30 uur en de lezing begint om 20.00 uur. Op veler verzoek hebben we Theo Spek weer uitgenodigd om ons weer een boeiende avond te bezorgen door over de essen in onze omgeving te vertellen.

11 oktober 2008: Historisch café met Stichting Archeologie & Monument (SAM)

Voormalige BB-kelder aan de van Schaikweg 6 te Emmen.

Historisch café, waarbij we deze keer een kijkje kunnen nemen bij de Stichting Archeologie & Monument (SAM). Tijdens de afgelopen jaarvergadering werd de Historische Vereniging uitgenodigd de accommodatie van SAM te komen bekijken. Alleen de locatie is al een bezoek waard.

24 november 2008

Locatie: Zuiderkerk aan de Wilhelminastraat 13 te Emmen.

Op de valreep van het 'Jaar van het Religieus Erfgoed' nodigen we u op maandag 24 november 2008 om 20.00 uur uit voor een bijeenkomst in de Zuiderkerk aan de Wilhelminastraat in Emmen. In deze prachtige door architect Radstake uit Enschede ontworpen kerk uit 1923 zal Harmannus Euving een lezing verzorgen over de ontstaansgeschiedenis en de betekenis van de vroegere en huidige kerkgemeente en het gebouw voor Emmen. Ook zal hij aandacht besteden aan de laatste ontwikkelingen binnen de nieuwe Protestantse Kerk in Emmen. Na de lezing is er koffie en bestaat er gelegenheid om het kerkgebouw te bezichtigen. De kerk is vanaf 19.45 uur open.

29 november 2008: Historisch café

Historisch café – open vanaf 14.00 uur, lezing om 14.30 uur

Thema: Dierenpark Emmen

Rieks Scheve die al in 1964 is begonnen te werken in het Noorder Dierenpark, eerst als verzorger, later als hoofdverzorger en tegenwoordig specialist in het vervoeren van allerlei bijzondere dieren. Hij zal ons op deze middag meenemen op een reis door de tijd en zijn carrière bij het Noorder Dierenpark.

Lidmaatschap

Het lidmaatschap bedraagt € 15,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het voor 1 december van het lopende jaar schriftelijk is opgezegd bij de secretaris. Men ontvangt vier keer per jaar de *Kroniek* en men is welkom tijdens de lezingen, die regelmatig worden georganiseerd.

In verband met kostenbeheersing verwachten we van u dat u uw contributie voor of in de eerste twee maanden van het betreffende verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaakt op het rekeningnummer 10.44.68.815 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe.

Bankrelatie

Rekeningnummer 1044.68.815, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen.

Bestuur

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-622306, P.Kraan@emmen.nl

A.F. Dekker, secretaris, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, 0591-625893, a.f.dekker@home.nl

H. Jeurink, penningmeester, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@wanadoo.nl

M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188

H.J. Joling, De Klepel 458, 7811 KR Emmen, 0591-658384

T. Vedder-Einhaus, Havenstraat 114, 7887 BS Erica, 0591-301235, toos.vedder@planet.nl

W. Visscher, Zijtak O.Z. 7, 7833 AL Nieuw-Amsterdam, 0591-551741

Website

Website-adres van Historisch Emmen: www.historisch-emmen.nl

Emmenaren op drift

Voor ons lid en *Kroniek*medewerker Marcel Bulte was het 11 juli 2008 een bijzondere dag. Die dag werd zijn boek *Emmenaren op drift* gepresenteerd. Dit gebeurde in de Veenkerk te Klazienaveen-noord. Voor diegenen die nog niet op de hoogte zijn van deze fraaie uitgave, kunnen wij u verzekeren dat dit boek zeer de moeite van het lezen waard is. Het boek verhaalt over de migratie van duizenden mensen vanuit Zuidoost-Drenthe naar Twente, Limburg, Eindhoven en de Wieringermeer. Het boek geeft een beeld van hun wel en wee in de twintiger jaren van de vorige eeuw.

Angelslo

Dit najaar staat er nog een boekpresentatie op de agenda. Door Johan Withaar is de geschiedenis van de buurtschap en de latere woonwijk Angelslo uitputtend beschreven. Het boek kan begin november worden verwacht.

Begraafplaats Wilhelminastraat

Een werkgroep uit de vereniging heeft voor de gemeente Emmen, dienst Gebied, afdeling begraafplaatsen 'de inhoud' van de begraafplaats 'Emmen-oud' aan de Wilhelminastraat geïnventariseerd en beschreven.

Hiervoor zijn de aanwezige registers, de teksten op de grafmonumenten en foto's samengevoegd in een computerbestand. Door deze samenvoeging van veel informatie is een beter totaalbeeld ontstaan van wat er nog aanwezig is op deze begraafplaats aan de Wilhelminastraat.

Boven: Het woonhuis van de familie Wilms, Europaweg 188.
Onder: 'De Mannihof' van de familie Wilms aan de Europa-
weg 246. (zie blz. 24-25).

Beide foto's uit: C. Butterhoff, Oud Schoonebeek in beelden
verbeeld, Beilen 2008, p. 11 en 43.

Op een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijn-
acker staan afgebeeld bij Weerdinge: 'Landweg in Drenthe' van
A.M. Gorter (1866-1933); bij Roswinkel: 'De kerk bij Ros-
winkel' van J. van Ravenswaay (1789-1869); bij Emmen: 'Kerk
te Emmen' van J. Reijnders (1823-1889); bij Schoonebeek: 'Boe-
renerf in Pad- en Vlieghuis bij Oud-Schoonebeek', tekening van
H.W. Jansen (1855-1908).

Op de voorkant: Oranjedorp omstreeks 1906. Gezicht op café
Drenthen (links), op de plaats waar de Bladderswijk uitkomt
in het Oranjekanaal. Naast café Drenthen de houtstek van de
familie A. Frieling aan de Verbindingswijk en geheel rechts de
woning met winkel van achtereenvolgens de familie W. en A.
Frieling.

